

Bilaga 2

RAPPORT 2020:1

VEDAÅN

VATTENANKNUTNA KULTURMILJÖER

ARKEOLOGISK INVENTERING
Nyköpings kommun, Södermanlands län

Anna Ulfhielm

ALMUNGA AB

VEDAÅN

Vedaån markerad med en blå linje.

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	1
ORDLISTA.....	2
BAKGRUND OCH UPPDRAGET	4
SYFTE OCH MÅL.....	4
LAGAR.....	5
METOD OCH GENOMFÖRANDE	5
VEDAÅN	6
INVENTERINGSOMRÅDET.....	6
VEDAÅN – FRÅN LIKSTAMMEN TILL SVARVAREN	6
LANDHÖJNINGEN	9
SOCKENINDELNING	10
BRO/VÄGFÖRBINDELSER ÖVER VEDAÅN	12
KVARNAR – SÅGAR	13
KULTURMILJÖER.....	14
Kulturmiljö 1 – Baggebol	17
Kulturmiljö 2 – Norrstugan.....	21
Kulturmiljö 3 – Ängstugan/Alsätter.....	24
Kulturmiljö 4 – Baska/Veda	29
Kulturmiljö 5 – Tuvekvärn	36
Kulturmiljö 6 – Tuve	49
REFERENSER	57
BILAGA 1	58
BILAGA 2	61

Vattenanknutna kulturmiljöer vid vattendrag i Södermanlands län

Vedaån

Delen mellan Likstammen och Svarvaren

SAMMANFATTNING

På uppdrag av Likstammens miljövännar har Almunga AB gjort en kulturhistorisk inventering gällande vattenanknutna lämningar utmed Vedaån mellan sjöarna Likstammen och Svarvaren, inom Nyköpings kommun i Södermanlands län under april - maj 2020. Uppdraget har omfattat att identifiera fornlämningar inom kulturmiljöer samt att kulturhistoriskt värdera dessa utifrån olika aspekter.

Vedaån ligger inom Svärtaåns avrinningsområde och rinner genom ett småskaligt odlingslandskap.

Området är mycket rikt på historia från förhistorisk tid fram till idag. Sex områden har bedömts som kulturmiljöer, en har fått värderingen *Mycket högt värde för kulturmiljön*, två *Högt värde för kulturmiljön*, en *Värde för kulturmiljön* och en *Visst värde för kulturmiljön*.

På två ställen finns dammar som utgör ett fysiskt hinder för fiskens vandring utmed denna del av Vedaån. Båda finns inom kulturmiljö 5 utmed sträckan mellan Lilla Tuvekvärn och Stora Tuvekvärn. Där finns även grunderna efter två kvarnar och två sågar.

Inom tre kulturmiljöer finns förhistoriska gravar. En väg och/eller bro/brofäste finns inom alla kulturmiljöer. Alla gårdar/byar utom Baggebol och Ängstugan har medeltida belägg. De ligger även på en höjd vilket visar att här funnits några hundra år även sett ur landhöjningens perspektiv.

Förbindelser över ån har varit betydelsefulla vid bedömningen då det visar var människan har rört sig inom landskapets olika platser. Både i norr, vid Baggebol och i söder, vid Tuve har det funnits en väg och bro över Vedaån sedan åtminstone 1600-talet enligt olika historiska kartor.

Tabell 1.

Kulturmiljö	Fornlämning	Möjlig fornlämning	Övriga lämningar	Ingen antikvarisk bedömning	Gård / byar	Kompletterande arkeologiska åtgärder/ Tillståndsprövning enligt kultur- miljölagen krävs
1 – Baggebol	x	x			x	x
2 – Norrstugan				x		
3 – Ängstugan/Alsätter	x	x			x	
4 – Baska/Veda	x	x		x	x	
5 – Tuvekvärn	x	x	x		x	x
6 – Tuve	x	x		x	x	x

Tabell 1 visar de komponenter som ingår i bedömningen av de olika kulturmiljöerna.

Alla kulturmiljöer utom en har en eller flera lämningar som klassats som *fornlämning*. Dessa är lagskyddade enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950). Lämningarna har även ett *fornlämningsområde* omkring sig vars storlek varierar beroende vilken lämningstyp det är. Det är länsstyrelsen som bestämmer hur stort fornlämningsområdet är.

ORDLISTA

Avgärda hemman - hemman som fått upptas på bolbyns mark, men som senare kommit att avskiljas från denna.

Bolby – by som omfattar de egentliga gårdarna där jordägarna bor.

Bronsålder – 1800–500 f.Kr.

Fornlämningsområde – området där en fornlämning i juridisk bemärkelse ligger samt det omgivande område som anses behöva skydd eller åtgärder för att fornlämningen ska kunna säkras. På fastighetskartan markeras fornlämningen som punkt, linje eller område beroende vad som syns ovan mark. För att kunna sätta in lämningen i dess forntida sammanhang måste ett större område avgränsas. Länsstyrelsen bestämmer hur stort område som krävs.

Frälsehemman – frälse är ett nordiskt begrepp (fornsvenska *frælse*, en bildning av *fræls* "fri"). Den medeltida betydelsen var skattebefriad, alltså frälst från skatt. Frälsets jordegendomar kallades frälsehemman.

Halvtrumma – en halvcirkulär vägtrumma som lämnar vattendragets botten opåverkad.

Hemman – ett äldre begrepp med betydelsen bostad, boning, hemvist, hem. På 1500- och 1600-talen motsvarade ett hemman vanligen en bondgård med en sådan storlek att brukaren kunde försörja sig och sin familj på avkastningen av jorden och erlägga den skatt som åvilade egendomen. Ett sådant hemman åsattes ett helt mantal.

Järnålder – 500 f. kr.–1050 e.Kr.

Kallmursteknik – stenar som byggs upp till murar eller väggar utan murbruk eller annat bindemedel.

Kavelbro – en förstärkning för enkla vägar över sank mark, bestående av timmerstockar lagda tätt intill varandra.

Kronohemman – den mark som tillhörde kronan, alltså staten. Villkoren för jakt, bosättning och skattevillkor reglerades av staten. Bönder kunde arrendera mark av staten, dvs ett kronohemman.

Kyrkohemman – hemman som under den katolska tiden skänktes till församlingskyrkan utan avsikt att ge prästen ett boställe.

Laga skifte – hade som syfte att slutföra de jordreformer som påbörjats med storskiftet. De genomfördes i Sverige mellan åren 1827 och 1928.

Mansardtak – en form av sadeltak men skillnaden är att yttertaket har ett brutet takfall där den nedre delen av taket har brantare sluttning.

Mantal – ett mått på ett hemmans (en gårds) avkastningsförmåga. Mantal var en måttenhet som användes i första hand vid beskattning.

Medeltid – 1050–1527 e.Kr.

Parstuga – är en hustyp i Sverige med rötter i 1400-talet. Huset bestod av två rum samt mellan dem en kammare och en förstuga.

RAÄ-nummer – ett nummer som en lämning får i Riksantikvarieämbetes Kulturmiljöregistret (KMR).

Rustbädd – en grundförstärkningskonstruktion med korsvis lagda lager av virke som underlag för murverk, vägbank och liknande.

Skattehemman – självägande bönders hemman.

Skärvestenshög – är en kategori av fornlämningar på boplatser, i Skandinavien främst från yngre delen av bronsåldern. Skärvestenshögar utgörs främst av eldsprängd och skörbränd sten.

Stensättning – förhistorisk grav som förekommer från yngre bronsåldern till yngre järnåldern. Den består av en stenpackning i några lager, oftast rund till formen. Den har en flack profil.

Stenålder – 10 000–1800 f.Kr.

Storskifte – den första stora jordreform i Sverige, där tegar slogs samman så att varje bonde fick ett fåtal sammanhängande åkrar.

Vikingatid – 700–1050 e.Kr.

Åbo – en åbo som hade åborätt hade rätten att leva på och bruka en annans mark.

Riksantikvarieämbetes Kulturmiljöregister Forsök – begrepp

Fornlämning – lämning efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Lämningen ska ha tillkommit före år 1850. Dessa är automatiskt skyddade enligt lagen. Detta innebär att det inte krävs något myndighetsbeslut för att en fornlämning ska vara skyddad. Detta innebär också att en nyupptäckt fornlämning omedelbart har ett skydd. Länsstyrelsen har rätt att fornlämningsförklara en lämning som tillkommit 1850 eller senare om det finns särskilda skäl med hänsyn till dess kulturhistoriska värde.

Möjlig fornlämning – används främst i de fall där lämningarnas status inte kunnat avgöras vid okulär besiktning, utan måste utredas vidare.

ÖKL – förkortning för *övrig kulturhistorisk lämning*, används för lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men ändå anses ha ett antikvariskt intresse. Bedömningen används även för sådana lämningstyper som vanligen inte betecknas som lämningar, till exempel Fyndplats, Plats med tradition och Fyndsamling. De lämningar som är registrerade som ÖKL har inte samma lagskydd som fornlämningar (Kulturmiljölagen [1988:950]).

Ingen antikvarisk bedömning – uppgift om lämning, ej bekräftad i fält används om lämningen endast är känd via tidigare uppteckningar eller muntlig källa, men inte återfunnits eller eftersökts.

BAKGRUND OCH UPPDRAGET

Vatten har alltid haft stor betydelse för människan, dels behöver vi färskt vatten för att överleva, dels har vattnet utnyttjats på olika sätt från stenåldern fram till idag. Det är framför allt sötvattnet som har haft betydelse. Sjöar, älvar, åar och bäckar har utnyttjats som näringsfång. Vid dess stränder har människan bosatt sig då vattenvägen oftast har varit en bra kommunikationsväg. Fallen vid älvar, åar och bäckar har använts som kraftkälla för att driva bland annat kvarnar och sågar. Detta sammantaget gör att det ofta finns värdefulla kulturmiljöer vid vattendragen. De restaureringsprojekt och fiskevårdsåtgärder som görs för att uppnå god ekologisk status kan komma att kräva arkeologiska undersökningar samt extra hänsyn för kulturmiljöerna.

Inom Länsstyrelsens vattenförvaltningsarbete planeras åtgärder för havs- och vattenmiljön som förstärker arbetet med att nå norm- och miljömålsuppfyllelse och har stöd i beslutande åtgärdsprogram och åtgärdsplaner. Inom arbetet finns behov av att skapa ett förbättrat kunskapsunderlag för vattenanknutna kulturmiljövärden som kan utgöra underlag för länsstyrelsens prioriteringar av åtgärder i och vid vatten. Behovet gäller avrinningsområdesvis på ett översiktligt plan.

Ett sådant kunskapsunderlag är projektet *Inventering och värdering av vattenanknutna kulturmiljövärden inom Norra Östersjöns vattendistrikt* som påbörjades år 2009. Under projektet utformades en blankett med en värderingsmetod för de enskilda kulturmiljöerna. Där fanns även uppgifter om vilka bestämmelser som syftar till skydd för kulturmiljön och vilka hotbilder som skulle kunna uppstå. Inom länet pågår ett flertal fiskevårdsåtgärder i flera vattendrag där bland annat dammvallar, såg- och kvarnmiljöer är hinder för fiskens vandring. Det har därför visat sig att ett stort behov finns av att fortsätta denna kunskapsuppbyggnad genom fortsatt inventering och värdering enligt samma framtagna metod.

Inom länet har fyra vattenanknutna inventeringar tidigare genomförts för att identifiera värdefulla kulturmiljöer; delar av Svärtaåns avrinningsområde (Länsstyrelsen rapportmanus 2010), delar av Nyköpingsåns vattensystem (Länsstyrelsen i Södermanlands län, rapport 2014:26), Eskilstunaån (Almunga AB Rapport 2015:2) och Trosaån (Almunga AB Rapport 2018:2).

Almunga AB, ett företag inriktat på arkeologi har genomfört denna kulturhistoriska inventering utmed Vedaån på uppdrag av Likstammens miljövänner. Arbetet, som redovisas nedan, har utförts under april – maj 2020. Länsstyrelsen i Södermanlands län har lämnat synpunkter på rapportmanuset som har beaktats.

SYFTE OCH MÅL

Huvudsyftet med inventeringen har varit att identifiera och lyfta fram vattenanknutna kulturmiljövärden längs med Vedaån mellan Likstammen och Svarvaren i Södermanlands län.

Målet är att ta fram ett översiktligt kunskapsunderlag av de utpekade kulturmiljöerna och att samtidigt öka kunskapen om och förståelsen för dessa miljöer och dess värden. Underlaget om dessa identifierade kulturmiljöer ska kunna användas som arbetsredskap för Likstammens miljövänner, handläggare på Länsstyrelsen samt övriga intressenter som arbetar med frågor kring vatten och kulturmiljö. Kulturmiljöernas omfång och kulturhistoriska värde är en av de aspekter som ska ligga till grund för beslut om hur fiske- och naturvårdsrestaureringsåtgärder eller andra verksamheter kan genomföras med kulturmiljöhänsyn. Exempel på sådana åtgärder är utrivningar av dammar, anläggandet av fisktrappor samt biotopsvårdsinsatser. I Vedaån krävs sådana åtgärder för att nå *God ekologisk status* enligt EU:s ramdirektiv för vatten.

LAGAR

På Riksantikvarieämbetets hemsida finns att läsa om **Lagar och stöd**. Där står bland annat om Kulturmiljölagen (KML) och Miljöbalken som är de relevanta lagarna som berör dessa beslut och aktuella åtgärder.

www.raa.se/lagar-och-stod/

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Inför fältinventeringen sammanställdes olika digitala arkiv för att få en förståelse för var själva fältinventeringen skulle utföras inom de utvalda sträckorna. Tidigare erfarenheter från kulturhistoriska vatteninventeringar i andra län har visat att arbetsinsatsen från en heltäckande inventering inte stått i proportion till utfallet (Pettersson m.fl. 2010).

Lantmäteriets tre arkiv; Lantmäteristyrelsens arkiv, Lantmäterimyndigheternas arkiv och Rikets allmänna kartverks arkiv har genomsökts och flera kartor påträffades från 1600-talet fram till början av 1900-talet. Kartorna har rektifierats och använts vid fältinventeringen samt för bearbetningen i GIS programmet ArcMap. Fastighetskartan och ortofotot har fungerat som baskartor med den ekonomiska kartan från 1950-talet som komplement. Riksantikvarieämbetets Kulturminnesregister KMR (Fornsök) är en offentlig databas med uppgifter om fornlämningar och kulturlämningar i landet. Registreringen har pågått sedan 1930-talet och fortgår alltjämt. De lämningar som finns registrerade utefter den aktuella sträckan har tagits ut. Relevant litteratur har sökts på bibliotek och på Internet.

Det som styrts valet av fältinventerade sträckor har varit lämningar i KMR/Fornsök och historiska kartor som visade på aktiviteter kring Vedaån. De inventerade sträckorna har omfattats av en cirka 25 meter bred zon, på båda sidor av ån, från strandkanten och in mot land. Zonen har breddats vid de områden som bedömts som kulturmiljöer för att få med de identitetsbärande komponenterna. Detta innebär inte att de sträckor som har utelämnats är ointressanta. Dessa kulturmiljöer är placerade på något längre avstånd från åarna och har därmed bedömts som inte lika vattenanknutna.

Bedömning

Blanketten som togs fram år 2009 som värderingsmodell och bedömningsgrund till kulturmiljöerna har legat som grund även för detta projekt och dess fyrgradiga skala har använts vid bedömningen av kulturmiljöernas värde:

- Mycket högt värde för kulturmiljön
- Högt värde för kulturmiljön
- Värde för kulturmiljön
- Visst värde för kulturmiljön

Bebyggelse, kulturhistoriska lämningar, industrier och dess historia har bedömts enligt ovanstående skala utifrån upplevelsevärde, kunskapsvärde och bruksvärde.

- *Upplevelsevärde*. Vad är det i kulturmiljön som gör att den kan uppmärksammas i dagens landskap? Samband, sammanhang och kontinuitet spelar stor roll.
- *Kunskapsvärde*. Vad kan en kulturmiljö berätta om dåtiden? Det unika och oersättliga ska lyftas fram och skyddas.
- *Bruksvärde*. På vilket sätt är kulturmiljön angelägen idag? Mycket i kulturmiljöerna brukas dagligen.

VEDAÅN

Vedaån tillhör Svärtaåns huvudavrinningsområde som är 372 km² stort. De större sjöarna inom området är Eknaren, Likstammen och Runnviken. Markslagen inom avrinningsområdet fördelar sig till 60 procent skog, 30 procent jordbruksmark och 6 procent vatten. De stora vattendragen flyter till största delen genom områdets centrala delar där också jordbruksmarken är belägen. Sjön Likstammen ligger i områdets nordöstra del där Vedaån är dess utlopp i sjöns södra del.

Vedaån är cirka 13 kilometer lång och rinner från sjön Likstammen genom ett aktivt jordbrukslandskap med förekomster av träridåer, framför allt i norra delen, till sjön Svarvaren. Vedaån fortsätter genom Svarvaren, till dess utlopp norr om Dånhammar. Därifrån rinner ån vidare genom den numera ganska torrlagda Sätterstasjön för att slutligen rinna ut vid Bogsta i Runnviken.

Ån utgör en rik akvatisk miljö med en värdefull fauna av vattenlevande djur. Bland annat förekommer tjockskalig målarmussla (*Unio Crassus*) och naturtypen *vattendrag med flytbladsvegetation eller akvatiska mossar*.

Enligt VISS (Vatteninformationssystem Sverige) är åns ekologiska status måttlig, dess kemiska status uppnår ej god och tillkomsten/härkomsten är naturlig.

Landhöjningen har påverkat Vedaån som går att läsa under rubriken Landhöjningen sidan xx. Men även människan har påverkat åns sträckning. Ett ägobyte sker mellan Baska och Veda år 1859 och det är just marken intill ån som de skiftar. På en sträcka på nästan 500 meter rätas Vedaån ut där ägogränsen fortfarande hamnar mitt i åns nya sträckning.

En syneförrättning sker år 1910 där Vedaån är utritad såsom den såg ut då och med de ändringar som ska göras. Kartan sträcker sig från Likstammen i norr till Lilla Tuve kvarn. Det är främst sträckningen genom åkermarken som rätas. Jämfört hur det ser ut idag har inte all rätning genomförts, se Bilaga 3 sidan xx.

Vedaåns lopp under E4 och gamla riksettan justerades år 2017 där nya vattentrummor under vägarna ska leda vattnet. Samtidigt gjordes en utterpassage där ett mindre rör lades ovanför vägtrumorna.

I ett projekt, Åtgärder i Vedaån inom projektet Målarmusslans återkomst, har restaureringsåtgärder genomförts nedströms E4 då det fanns två strömsträckor med nackar som utgjorde vandringshinder. Stenar och block har lagts ut eller flyttats samt att grus lades ut för att förbättra botten. Även trädstammar har lagts ut. Under åren 2016 och 2007 har musslor flyttats från den nedre delen av ån till den övre delen med förhoppning att de ska finnas musslor i hela ån (Ljungberg 2019:6).

Likstammen och Vedaån är skyddade som Natura 2000-område. De övre delarna av Vedaån och Likstammen ingår även i Likstammen-Tröns riksintresse för naturvård.

INVENTERINGSOMRÅDET

VEDAÅN – FRÅN LIKSTAMMEN TILL SVARVAREN

Inventeringsområdet börjar i norr vid sjön Likstammen som har sitt utlopp i Vedaån. Bilderna på sidorna 7 och 8 visar Vedaån från sjön Likstammen till nära dess utlopp i sjön Svarvaren. Bilderna representerar två och två, kulturmiljöerna Baggebol, Norrstugan, Ängstugan – Alsätter, Baska – Veda, Tuvekvarn och Tuve. Sista bilden är området strax utanför kulturmiljön Tuve nära Vedaåns utlopp i Svarvaren.

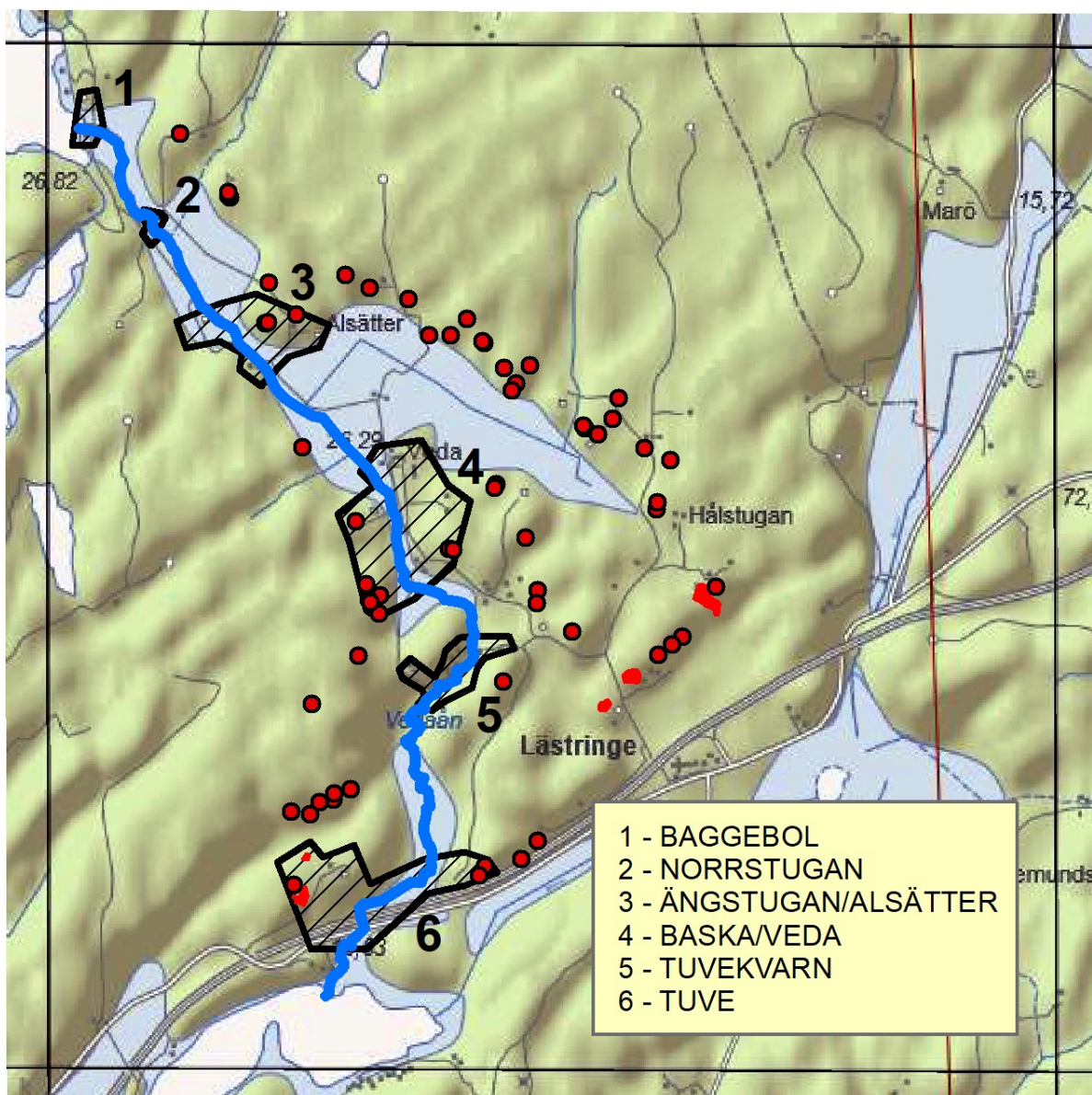

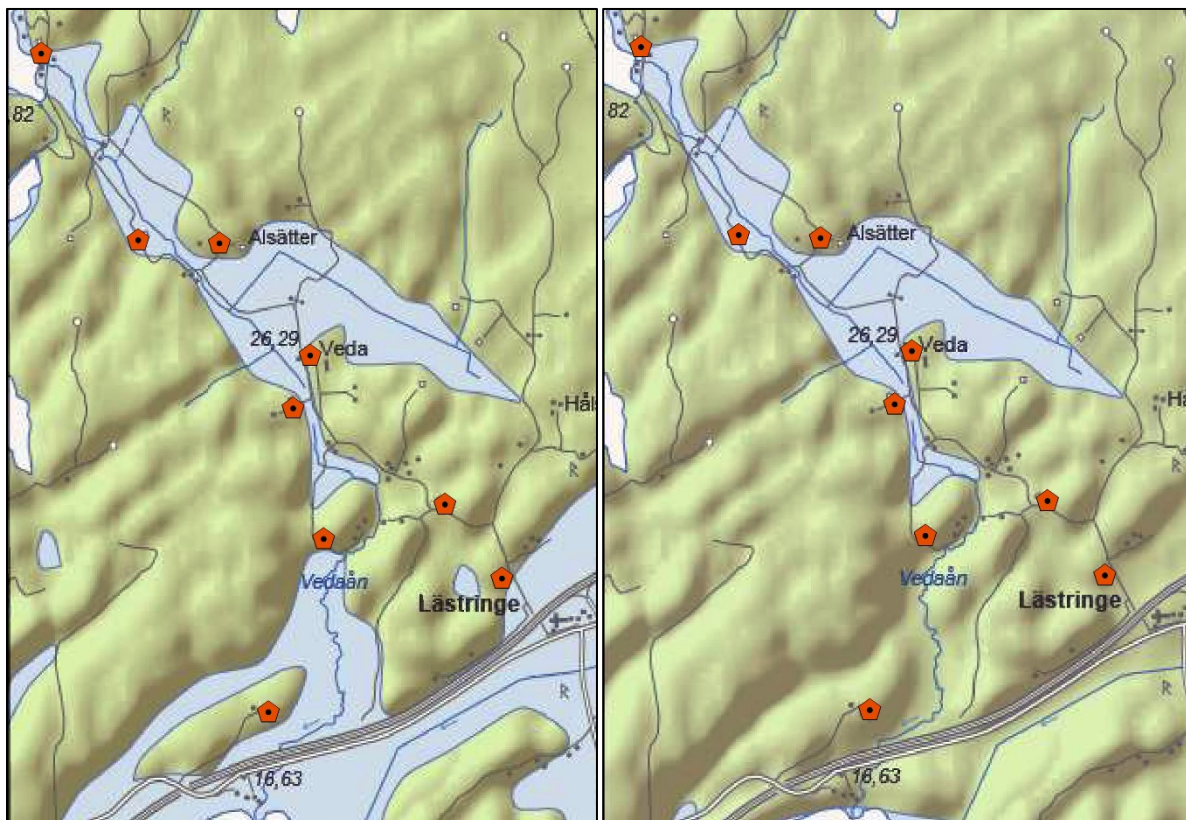
LANDHÖJNINGEN

Postglacial landhöjning är landhöjning orsakad av jordskorpan återgång till sitt jämviktsläge efter att under den senaste istiden varit belastad med kilometertjock is. När isen började smälta för cirka 20 000 år sedan lättade trycket på jordskorpan och landet började höja sig. För cirka 10 000 år sedan försvann den sista isen från Skandinavien (Lantmäteriet). Landhöjningen beräknas pågå i cirka 10 000 år till. Vedaån ligger i ett område som höjs 5 mm per år. Denna höjning påverkar sjöar och vattendrag i området då jordskorpan höjs sakta men säkert.

SGU (Sveriges geologiska undersökning) har gjort kartor som visar strandnivån under olika tider. Gravarna som finns inom området är från yngre bronsålder – äldre järnålder. Då, cirka 1000 f.Kr. såg landskapet annorlunda ut. Kartan nedan visar på ett ungefär hur landskapet såg ut då.

Strandnivåkarta år 1050 f.Kr. Den blå linjen är Vedaån. De röda punkterna är stensättningar och de röda områdena är gravfält.

Strandnivåkarta år 3050 f.Kr. med byarna utmärkta.

Strandnivåkarta år 1450 e.Kr. Byarna är utmärkta.

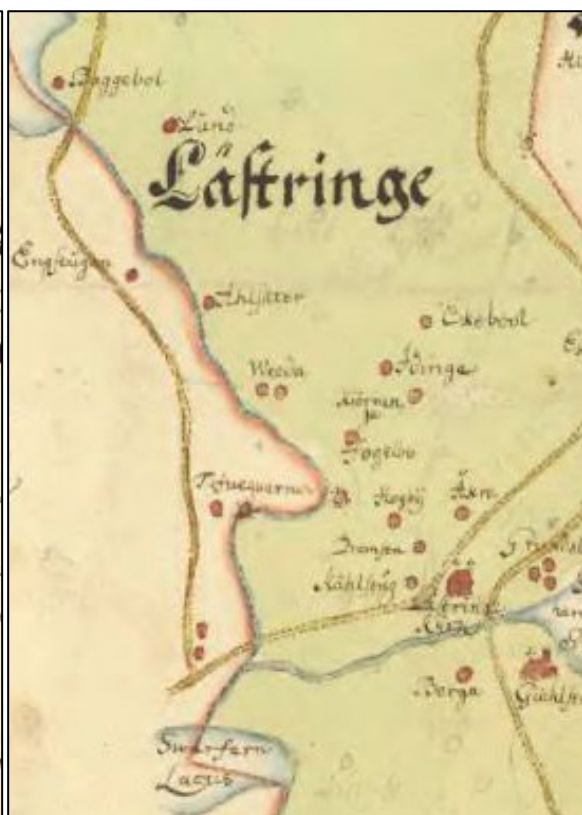
Det är främst söder om Tuvekvarn som landskapet har förändrats under de tidsintervall som kartorna ovan visar. Det var inte länge sedan som Likstammen var betydligt större än idag.

SOCKENINDELNING

Vedaån är sockengräns mellan Sättersta och Lästringe socknar i Rönö härad. Den nuvarande omfattningen av Lästringe socknen är från år 1950 och omfattar i stort sett samma område som under medeltiden och 1500-talet.

- Äldsta skriftliga belägg för Lästringe socken "*j læstrunge sokn*" är från år 1382. Men det finns en anteckning från år 1368 där själva namnet finns med "*lestrunge kyrkio*" som visar att socknen är äldre. Den äldsta delen av den nuvarande gråstenskyrkan är sannolikt från omkring 1200 (DMS 2:2, sidan 192).
- Äldsta skriftliga belägg för Sättersta socken "*de Sætestum*" är från 1280- eller 1290-talet. Nuvarande omfattningen av socknen är något mindre än under medeltiden och 1500-talet. Socknen kan ha uppkommit genom utbrytning från Lästringe socken. Kyrkan är uppförd av gråsten omkring år 1200 vilket visar att själva bygden är betydligt äldre (DMS 2:2, sidan 269). Förledet Sätter kan innehålla ett med *sitta* samhörigt ord, möjligen *säte* med betydelse 'uppehållsplats'. Efterledet *-sta(d)* kan betyda 'plats, ställe'. Det finns en diskussion bland språkvetare hur ordet ska tolkas (Svenskt Ortnamnslexikon 2003:289 ff).
- Av de bebyggelseenheter som förekommer utmed Vedaån ligger Baggebol, Alsätter Veda och Lilla Tuvekvarn inom Lästringe socken.
- Inom Sättersta socken ligger Norrstugan, Ängstugan, Baska, Stora Tuvekvarn och Tuve.

BRO/VÄGFÖRBINDELSER ÖVER VEDAÅN

Alla kulturmiljöer i denna sammanställning har bro och/eller väg som en av flera komponenter till den kulturhistoriska miljön. Dåtidsens människors kommunikation är av vikt men är inte alltid lätt att fånga. Ett vadställe tillkom där människor och djur kunde ta sig över ett vattendrag till fots. Med tiden blev dessa platser naturliga rast- och mötesplatser. Området började bebyggas. Ytterligare efter en tid behövdes vadstället förbättras för en bättre och säkrare överfart. På vissa ställen där vattenflödet inte var så starkt kunde rustbäddar och kavelbroar byggas. Så småningom blev det dock nödvändigt att bygga riktiga broar.

På sockenkartorna över Lästringe och Sättersta socknar från år 1677 och år 1678 finns den gamla vägsträckningen mellan Nyköping – Stockholm utritad. Vägen går söder om Tuve by och strax därefter korsar den Vedaån. Bron kallas för Tuve bro. På kartor från slutet av 1600-talet över Tuves ägor är en väg utritad från gamla riksettan som går på den västra sidan av Vedaån. Vägen går förbi Tuve, Tuvevarn, Baska, Ängstugan för att vid sjön Likstammen återigen korsa Vedaån för att sedan fortsätta mot Baggebol. Dessa två övergångar finns kvar, den vid Tuve är det bara lantbruksmaskiner som använder idag medan den vid Baggebol fortfarande är i bruk.

Platsen som valdes att vada över eller att bygga bro har oftast legat på ungefär samma plats i flera hundra år då det oftast bara fanns ett bra ställe att välja på. Därför är dessa områden intressanta sett ur kulturhistoriskt perspektiv. De lämningar som kan finnas kvar är dolda under vattenytan. De kan också ligga nedbäddade i dyn. De historiska kartorna är ett hjälpmedel som visar vilka broar som fortfarande ligger kvar på ungefär samma plats sedan flera hundra år tillbaka. Men kartorna kan också visa på platser där det kan ha funnits en bro eller ett vad och som numera inte finns kvar.

Ett vad definieras av Riksantikvarieämbetet som en passage genom vattendrag. Det som kännetecknar ett gammalt vad idag kan vara att botten är stenröjd men det kan också vara tvärtom, att stenar har lagts på botten för att det ska bli lättare att ta sig över. Det kan finnas rester av en hålväg på ena och/eller båda sidorna av vattendragets stränder där ett vad har funnits.

Landhöjningen och rätningen av ån har gjort att det inte går att hitta några vad utmed Vedaån.

Tuve bro.

Det finns exempel vid Trosaån som visar vad som kan döljas under vattenytan. År 2017 gjorde Statens maritima museer en arkeologisk utredning i Trosaån vid Åbro där en vägbank finns. I närheten av dagens bro påträffades tre pålar som troligen är rester efter någon av de broar som syns från 1600-talet till 1800-talet. Ett ^{14}C -prov på en av pålarna daterades till första hälften av 1800-talet (**L1982:8434**). Två anläggningar som påträffades har bedömts som någon form av fiskeanläggningar (möjligen lyframsmjärdar). Varje anläggning bestod av två med yxa tillspetsade pålar/störar. Även här togs ^{14}C -prov och resultatet visar att den ena anläggningen daterades till tidig medeltid (**L1982:8427**) och den andra till senmedeltid (**L1982:8433**). Dessa tre anläggningarna har bedömts som fornlämningar på grund av sin ålder (Fredholm 2017:10 ff.).

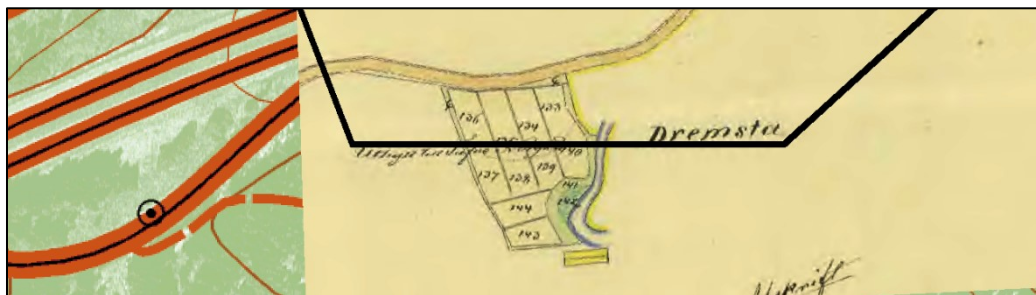
KVARNAR – SÅGAR

De flesta av de äldre svenska mjölkvarnarna var vattendrivna och den traditionella kvarnen drevs av vattenhjul. I de enklaste kvarnarna var detta utformat som ett mycket enkelt propellerliknande hjul av trä med vertikal axel, skvalthjulet. I mer avancerade kvarnar användes vattenhjul med horisontell axel, kvarnarna kallades då hjulkvarnar. Vid mitten av 1800-talet hade tillverkning av den kontinentala nymodigheten vattenturbinen tagits upp av några svenska verkstäder. Turbinen blev snart populär tack vare dess smidighet. Välbeställda kvarnägare var inte sena med att installera turbiner i sina kvarnar. En viss misstro gjorde dock att vattenhjul fortsatte att nybyggas ändra fram till andra världskriget (Juhlin, Spade 1979).

De tidigaste sågverken var vattendrivna en-bladiga ramsågar. Under perioden 1850–1950 dominerade sågverk med flerbladiga hel- och halvstativramar. Efter sekelskiftet började ramsågen dock undanträngas av cirkelsågar. Ångmaskinen var sågverkens viktigaste kraftkälla under 1800-talets senare del och kunde antingen driva ett sågverk som inte låg vid vattnet eller fungera som komplementkraft till vattendrivna sågverk som enbart hade vattenkraft under de vattenrikaste delarna av året. Under 1900-talet har nästan alla sågar inrättats för drift med el- eller oljemotorer. Såghusen har med något undantag alltid byggts i trä medan ångmaskinerna inrymdes i maskinhus av tegel (Juhlin, Spade 1979).

Kvarn söder om Kulturområde 6

Det har funnits kvarn och såg vid både Lilla Tuvekvarn och Stora Tuvekvarn. Det är möjligt att även Drämeå har haft en kvarn enligt laga skifteskartan från år 1867. Denna del av Vedaån är åtgärdad, se sidan 6. De två nackar som togs bort kan vara en gammal dammvall som tillhört denna byggnad.

Del av kartan över Drämeå från år 1867. Nu finns gamla Riksettan och söder om kulturområde 6 finns en byggnad intill Vedaån.

KULTURMILJÖER

Vedaån

Inom den aktuella sträckan mellan sjöarna Likstammen och Svarvaren har sex kulturmiljöer identifierats, dokumenterats och värderats. Kulturmiljöerna beskrivs från Baggebol i norr till Tuve i söder. Av dessa har en bedömts med *Mycket högt värde för kulturmiljön*, tre med *Högt värde för kulturmiljön*, en med *Värde för kulturmiljön* och en med *Visst värde för kulturmiljön*.

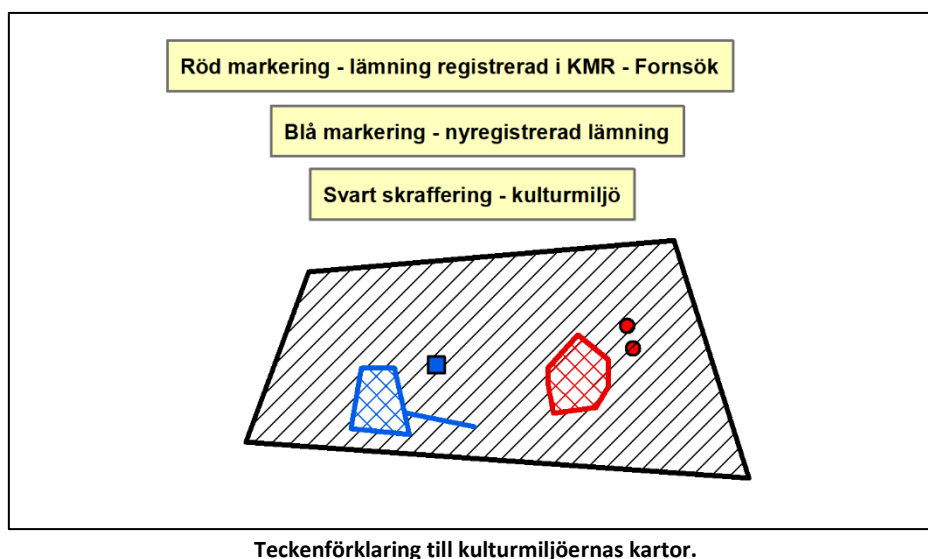
KULTURMILJÖER	KULTURHISTORISK VÄRDERING
Kulturmiljö 1 – Baggebol	Värde för kulturmiljön
Kulturmiljö 2 – Norrstugan	Visst värde för kulturmiljön
Kulturmiljö 3 – Ängstugan/Alsätter	Högt värde för kulturmiljön
Kulturmiljö 4 – Baska/Veda	Högt värde för kulturmiljön
Kulturmiljö 5 – Tuve kvarn	Mycket högt värde för kulturmiljön
Kulturmiljö 6 – Tuve	Högt värde för kulturmiljön

Kulturmiljöer

Kulturmiljöns bedömning presenteras samt en kort beskrivning vad som ligger till grund för bedömningen.

En *karta* över kulturmiljön och de lämningar som är relevanta för området har sitt Id i Fornsök utskrivet. Alla kartor ligger i nord-sydlig riktning. Ingen skala är utsatt på områdeskartorna då kulturmiljöernas storlek och antal lämningar varierar. *Tabellen* visar vilken lämningstyp lämningen har och dess antikvariska bedömning. Rubriken *Området idag* är en kort beskrivning hur miljön ser ut idag med tanke på dess upplevelsevärde, kunskapsvärde och bruksvärde. Under rubriken *Kulturmiljöhänsyn* redovisas om det finns någon hotbild och om hänsyn bör tas.

Under rubriken *Områdets historia* finns en kort beskrivning av vad som funnits inom kulturmiljön med underrubrikerna fornlämningar, bebyggelseenheter, bebyggelse, förbindelse över ån/kommunikation och damm.

Vedaån med de sex kulturområdena.

Den västra sidan av Vedaån år 1692, med gårdarna från norr till söder, Ängstugan, Baska, Tuvevarn och Tuveby.

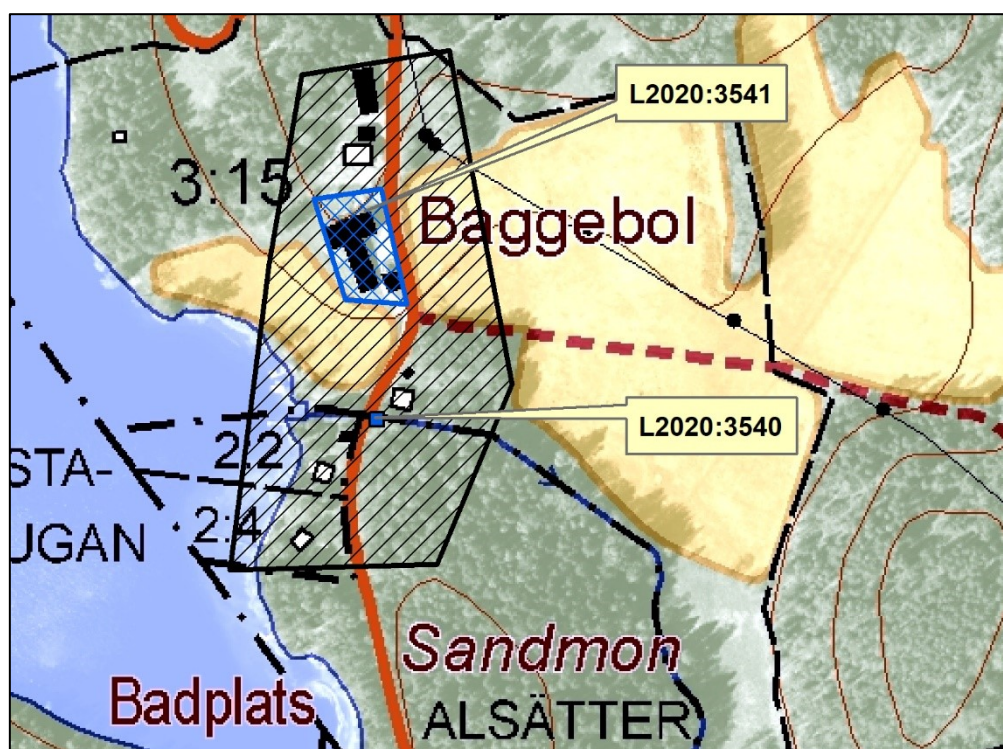

Kulturmiljö 1 – Baggebol

Kulturhistorisk bedömning

Värde för kulturmiljön

Kulturmiljön omfattas av kulturmiljölagen. Inom området ligger gården Baggebol. Det finns inga medeltida skriftliga uppgifter om gården. Enligt sockenkartor från slutet av 1600-talet har vägen som går förbi funnits sedan åtminstone 1670-talet. Den började i söder vid den stora landsvägen Nyköping – Stockholm. Vägen gick väster om Vedaån mot norr, förbi byn Tuve, gårdarna Tuvekvärn och Ängstugan för att vid sjön Likstammen korsa Vedaån. Där finns två äldre brofästen kvar på var sida av ån, som visar att vägen har rätats. Strax norr om ån ligger Baggebol. Vägen fortsatte sedan mot Frustuna socken. Denna vägsträcka av den västligaste av tre som fanns under 1600-talet som gick från den stora landsvägen mot norr.

ID I FORNSÖK	GAMMALT ID	LÄMNINGSTYP	BEDÖMNING	KOMMENTAR
L2020:3540		Bro	Fornlämning	Brofästen
L2020:3541		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	

Området idag

Gården Baggebol ligger på en mindre höjd ovanför sjön Likstammen. Den har en bebyggelse med boningshus och ett par större faluröda uthus. Boningshuset är troligen nybyggt. Intill Vedaån finns tre fritidshus. Vägen över ån är en grusväg och bronns övre del är av betong som vilar på kallmurade stenblock (brofästen). Intill åt öster om bron finns rester av en äldre vägsträcka med brofästen på var sida av ån. Det finns ett *kunskapsvärde* i vägsträckningen och de äldre brofästena i och med att vägen har funnits i flera hundra år. Ett *bruksvärde* finns också då Baggebol är ett året om boende. Då området inte urskiljer sig från många andra platser är *upplevelsevärdet* inte allt för högt.

Kulturmiljöhänsyn

Idag finns inga uppenbara hinder i vägen för fiskens vandringar. Gårdstomten som ligger på höjden intill Vedaån samt resterna efter den gamla landsvägen/bron över ån gör att området har ett kulturhistoriskt intresse. Vad som döljer sig vid stränderna och åns botten går inte att säga enbart med en okulär inventering.

Försiktighet bör råda vid planering av olika vattenåtgärder. Samråd krävs med länsstyrelsen som beslutar om ytterligare arkeologiska utredningar/undersökningar behövs.

Områdets historia

Fornlämningar

Brofästena (**L2020:3540**) anses vara äldre än år 1850 och har därmed klassats som fornlämning. Vid en jämförelse med dagens brofästen och de äldre brofästena, är det tydligt att nuvarande bro är yngre. På den södra sidan av ån, är det äldre brofästet uppbyggt av natursten/lätt huggna stenblock medan det yngre brofästet väster om, är uppbyggt av väl huggna stenblock i ungefär samma storlek.

Centralt i bilden syns brofästena L2020:3540 på var sida av ån.

Bebyggelseenheter

Marken norr om ån har tillhört Veda medan Tuve ägde marken söder om ån. Baggebol finns inte med på kartan i DMS som visar antal gårdar omkring 1550 i Lästringe socken då gården inte har några kända medeltida rötter (DMS 2006:193). Efterledet *-bol* i namnet är bildat till verbet *bo* där *bol* kan betyda rent ägobetecknande, 'nyodling, jordstykke, äng'. Baggebol kanske kommer från ett fsv. **baggabol* 'äng där man har baggar på bete' (Svenskt ortnamnslexikon 2003:42).

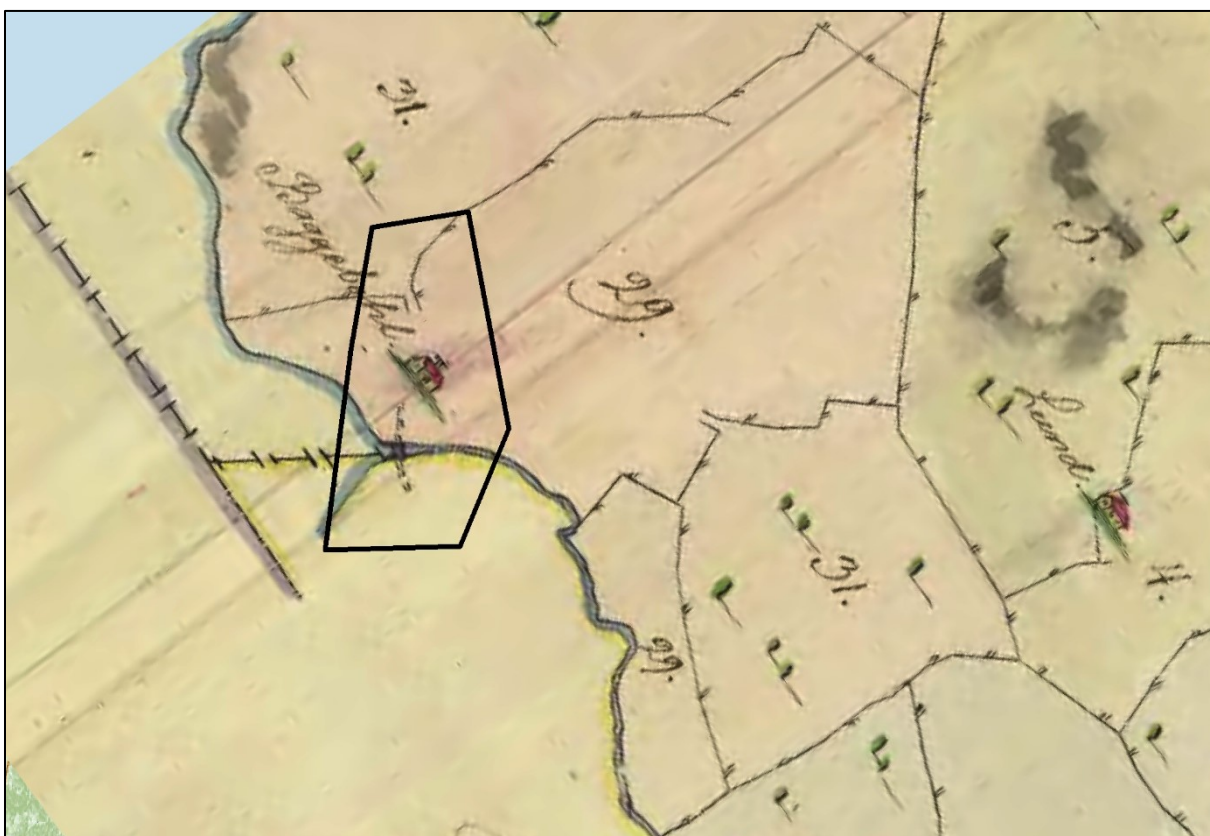
Baggebol finns med som en gård på de odaterade sockenkartorna som kom i slutet av 1600-talet. Den äldsta daterade kartan, också en sockenkarta, är från år 1677 och där visas Baggebol som en gård. Gården Baggebol finns också med på en karta från år 1690 som visar Vedas marker. År 1738 görs en delning av Tuves skogsmark där Baggebol samt bron och vägen är utritade.

Storskiftet över Veda samt de på dess ägor avgärdade hemman görs år 1812 där Baggebol är ett av de fyra avgärdade hemmanen. Nu finns det mer uppgifter om Baggebol då det står som $\frac{1}{4}$ mantal frälse men som bekommer som avgärdat blott för $\frac{1}{8}$, dvs. Baggebol är numera skilt från Veda ägor.

Baggebol år 1738 enligt en karta över Tuve ägor. Var bron även en damm? Sjön hette Lijksdammen.

Baggebol år 1812 enligt en karta över Vedas ägor. Baggebol var ett frälsehemman och Nr. 29 dess odala ägor. Bron och vägen fanns.

Bebyggelse

Sett från ån är det tydligt att Baggebol (**L2020:3541**) ligger på en höjd, vilket är ett typiskt läge för äldre bebyggelse i trakten. Det finns ett boningshus och några större faluröda ekonomibyggnader där gavlar och fönsterbräder är svartmålade. Boningshuset har två våningar med en veranda på hela sydsidan. Husets fasad är av vitmålad träpanel. Det är svår att säga om huset är påbyggt eller nybyggt men det troliga är att det är nybyggt. Den äldre mangården byggdes år 1860 och var falurött med lockpanel i ett plan. Ekonomibyggnaderna är byggda år 1860. Baggebol bebos permanent.

Baggebols ekonomibyggnader idag.

Förbindelse över ån/kommunikation

En övergång över Vedaån har funnits här sedan åtminstone senare delen av 1600-talet. Vägen som gick förbi här var en av tre huvudvägar som utgick från den stora landsvägen mellan Nyköping-Stockholm och gick norrut mot norra delen av Södermanland och Mälaren. Profästena (**L2020:3540**) visar att vägen har blivit rätad i senare tid.

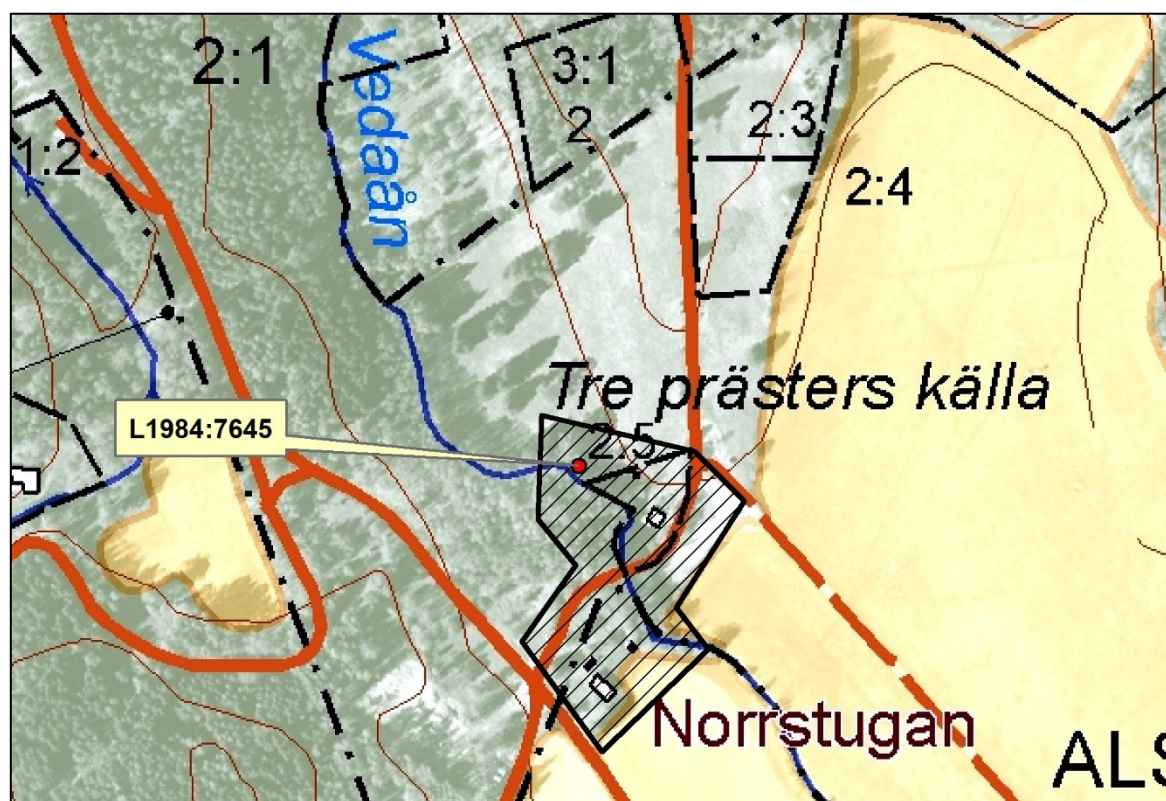
Dagens bro.

Kulturmiljö 2 – Norrstugan

Kulturhistorisk bedömning

Visst värde för kulturmiljön

Kulturmiljön omfattas inte av kulturmiljölagen. Det kulturhistoriska värdet i denna miljö är trefaldighetskällan som har legat intill Vedaån och är känd sedan åtminstone slutet av 1700-talet. Det är osäkert om den finns den kvar. Folk borde ha rört sig i dessa trakter och druckit ur källan, vilket gör att Vedaåns botten i detta område har ett kulturhistoriskt intresse.

ID I FORNSÖK	GAMMALT ID	LÄMNINGSTYP	BEDÖMNING	KOMMENTAR
L1984:7645	Lästringe 40:1	Källa med tradition	IAB	Trefaldighetskälla

Området idag

Torpet Norrstugan med sin enkelstuga och två uthus ligger nära Vedaån. På motsatta sida av ån ligger en sommarstuga från 1950-talet. Nordväst om stugan har en mineralkälla legat som inte går att finna idag. *Kunskapsvärdet* ligger i trefaldighetskällan och traditionen där omkring. *Bruksvärdet* är lågt då platsen inte brukas året om. Platsen har inget som höjer *upplevelsevärdet*.

Kulturmiljöhänsyn

Idag finns inga uppenbara hinder i vägen för fiskens vandringar. Vad som döljer sig vid stränderna och åns botten går inte att säga enbart med en okulär inventering. Försiktighet bör råda vid planering av olika vattenåtgärder.

Områdets historia

Fornlämningar

Inga fornlämningar finns inom kulturmiljön.

Bebyggelseenheter

Marken nordöst om ån har tillhört Veda medan Tuve ägde marken sydväst om ån, se sidan xx för uppgifter om Veda och sidan xx för uppgifter om Tuve.

En del av området ligger inom Vedas ägor enligt karta från år 1812.

Bebyggelse

Torpet vid Norrstugan utgörs av en enkelstuga med förstukvist och två små uthus. Huset har lockpanel och är målat med falurödfärg. Gavlar och fönsterfoder är vitmålade. Uthusen, också faluröda, har lockpanel men gavlarna, fönsterfodringen och dörrarna är svartmålade. Torpet används som fritidshus idag. På den östra sidan om ån, mitt för Norrstugan är en sommarstuga uppförd på 1950-talet. Huset är en brunbetsad timmerstuga med gavlar och fönsterfodringar målat i grönt.

Norrstugan.

Förbindelse över ån/kommunikation

En bro anlades på 1930-talet då enligt uppgift den äldre bron revs. Den nya bron är också riven, istället finns en halvtrumma som leder vattnet genom jordmassorna under vägen. På var sida av halvtrumman ligger det sten som troligen har ingått i tidigare brofästen. Strax söder om vägen ligger ett metallrör över ån, på nästan samma nivå som vägen, som troligen leder vatten.

Norr om bron, på den östra sidan av ån, ska en trefaldighetskälla (**L1984:7645**) finnas enligt KMR. Ingen källa kunde iakttas där punkten är. Cirka 15 meter åt sydöst är ett betongrör nedkört i marken och under träluckan fanns vatten. Men enligt storskifteskartan över Tuve by från år 1792 fanns en Mineral Källa drygt tio meter västnordväst om källans punkt i KMR. Det tycks som att källan har sinat. Det finns berättelser att folk drack vid denna källa vid trefaldighet. Enligt gammal folktro är en trefaldighetskälla en vattenkälla med läkande kraft. De har ofta medeltida, katolskt ursprung, men kan från början ha varit forntida offer- eller kultplatser. Tyvärr är nog inte denna källa så gammal då detta område troligen låg under vatten för 500 år sedan. Källan kallas Tre prästers källa. Väster om ån är en sandmo där åns stränder är flacka och sandiga. Öster om ån är bra betesmark. Enligt uppgift har man tidigare haft bra kräftfiske i ån.

På slutet av 1600-talet gick en väg som kom från den stora landsvägen förbi Tuva och fortsatte förbi Tuvekvärn, Baska och Ängstugan till Baggebol på den västra sidan av Vedaån. Då fanns ingen bebyggelse här. Det fanns varken väg eller bro över ån vid sekelskiftet 1900 enligt den häradsekonomska kartan. På den västra sidan fanns en väg som kom från Ängstugan och gick förbi Norrstugan till Baggebol.

Det är först på den ekonomiska kartan från år 1958 som vägen och bron finns med på en karta.

Övre bilden: vägen över Vedaån med den brunbetsade sommarstugan i bakgrunden.
Nedre bilden: halvtrumman under vägen.

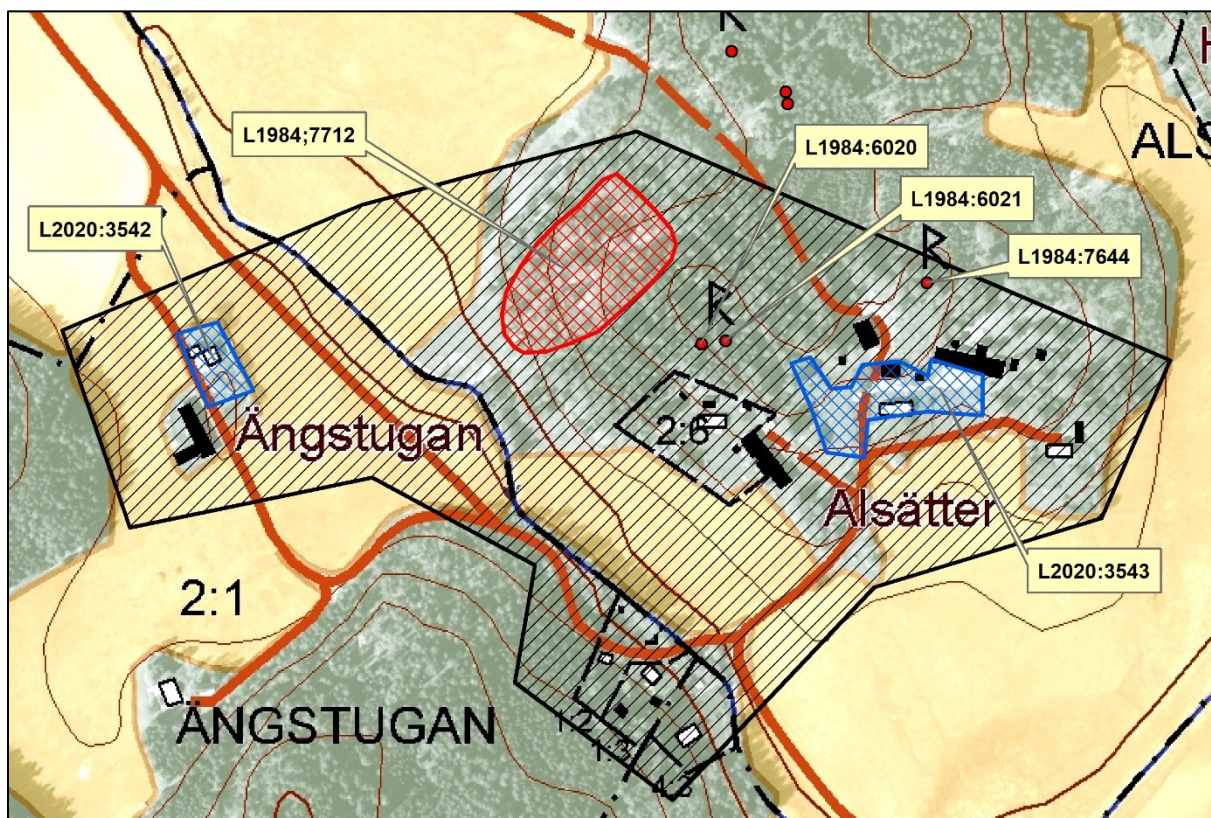

Kulturmiljö 3 – Ängstugan/Alsätter

Kulturhistorisk bedömning

Högt värde för kulturmiljön

Kulturmiljön omfattas av kulturmiljölagen. Tre stensättningar ligger inom området som visar att platsen varit besökt sedan yngre bronsåldern/äldre järnåldern. På var sida av ån ligger bebyggelse, på den västra sidan finns Ängstugan som inte har så hög ålder då området låg under vatten för 500 år sedan. Alsätter, på den östra sidan av ån, ligger på en höjd, i dess sluttning. Det är här det finns gravar. Vid laga skiftet flyttade en av gårdarna västerut. Idag är den gården öde.

ID I FORNSÖK	GAMMALT ID	LÄMNINGSTYP	BEDÖMNING	KOMMENTAR
L1984:6020	Lästringe 45:2	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1984:6021	Lästringe 45:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1984:7644	Lästringe 139:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1984:7712	Lästringe 138:1	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Alsätter, utflyttad gård
L2020:3542		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Ängstugan
L2020:3543		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Alsätter

Området idag

Alsätters två gårdar ligger på en höjd ovanför Vedaån. Byns läge och de tre ensamliggande stensättningar som finns på de högsta höjderna visar att det är möjligt att det finnas en äldre boplatz i sluttningarna i närheten av byn. Gravarna är från yngre bronsålder – äldre järnåldern.

Ängstugan ligger på den västra sidan av Vedaån och på lägre höjd, cirka tio meter lägre än Alsätter. Både namnet och läget visar att platsen inte kan ha varit bebodd under medeltiden. Vid trevägskorsningen sydväst om ån är tre äldre boningshus varav ett har varit missionshus. Husen är

byggda öster om foten till ett större berg och intill väg och å. Här finns även en rödmålad tvättstuga norr om vägen och intill ån. *Kunskapsvärdet* är högt i och med att det finns förhistoriska gravar i området. Alsätters och Ängstugans olika lägen i landskapet är också intressant. *Bruksvärdet* är högt då flera av bostäderna bebos året om och att det är ett aktivt lantbruk på åkrarna. Området urskiljer sig inte från andra miljöer i omgivningarna vilket gör att *upplevelsevärdet* inte är fullt lika högt som kunskapsvärdet.

Kulturmiljöhänsyn

Idag finns inga uppenbara hinder i vägen för fiskens vandringar. Vad som döljer sig vid stränderna och åns botten går inte att säga enbart med en okulär inventering. Försiktighet bör råda vid planering av olika vattenåtgärder.

Områdets historia

Fornlämningar

Tre stensättningar (**L1984:6020**, **L2984:6021** och **L1984:7644**) ligger inom de högsta partier strax norr om bebyggelsen.

Bebyggelseenheter

Marken på den västra sidan av Vedaån tillhör gården Ängstugan (**L2020:3542**). Inga skriftliga belägg finns som visar att gården har funnits under medeltiden och det stämmer bra med strandnivåkartan från SGU som visar att gårdens tomt fortfarande låg under vatten på 1500-talet.

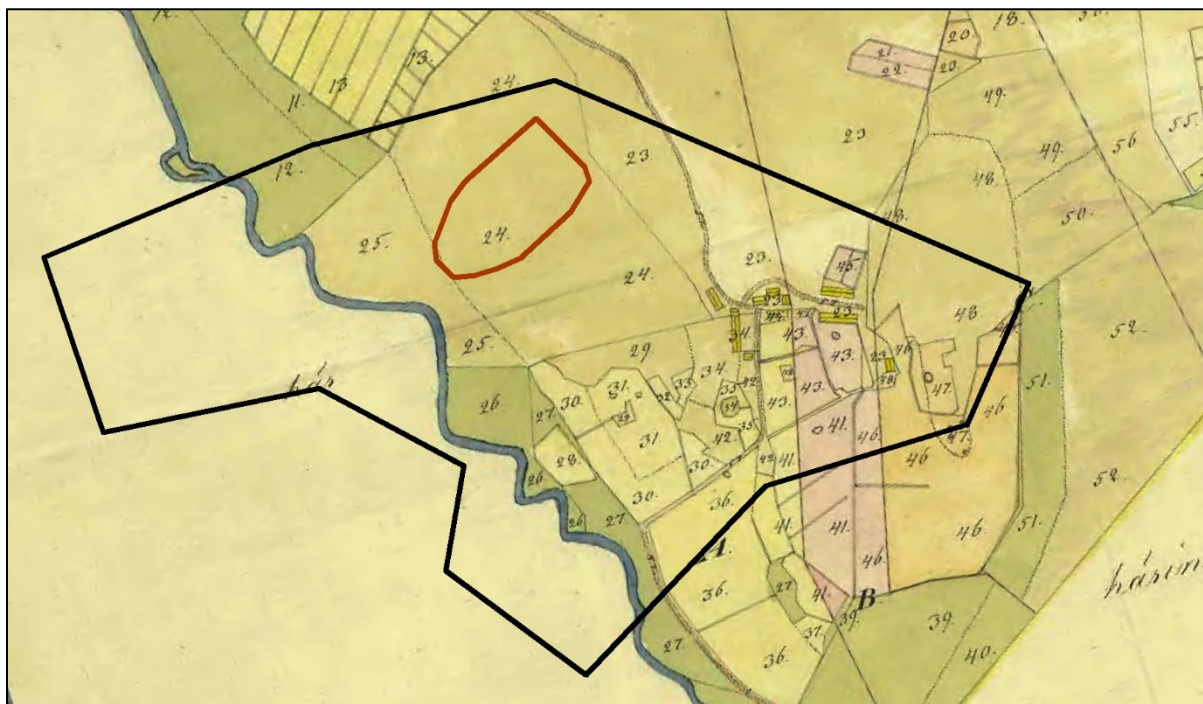
På en karta över Tuves ägor från år 1692 står Ängstugan som $\frac{1}{4}$ frälsehemman.

Öster om Vedaån har Alsätter (**L2020: 3543**) sin mark och byn är belägen i en sydsluttning. Äldsta skriftliga belägg för Alsätter är *Ålsätter* från år 1551 och bestod då av ett frälsehemman där Hans Kyle står som ägare (DMS 2006:194). Namnet Alsätter/Ålsätter är ett sammansatt namn där innebörden av *säter* är 'utmarksäng, skogsäng'. Den fornspråkliga grundbetydelsen hos ordet, som är besläktat med verbet *sitta*, är 'sittande, uppehållsort' (Svenskt ortnamnslexikon 2003:308). Den äldre stavningen Ålsätter, kan tyda på att det fanns ål i Vedaån.

Vägen och bron vid Alsätter år 1812 enligt en karta över Veda ägor.

Alsätter finns med på sockenkartorna från 1670-talet. En ägomätning görs över Veda år 1690 där Alsätter är utsatt som en gård. Det finns ingen text till kartan. Sedan dröjer det till år 1812 då Veda gör ett storskifte på sin skogsmark. Nu finns det text att läsa och där står det att Alsätter är ett avgärdat hemman, det vill säga gården är numera skild från Vedas ägor. Texten säger: *Alsätter 1 mantal frälse förmedlat till ett halvt, bekom som avgärdat för ½*. Det är först vid laga skiftet år 1833 som en karta görs enbart för Alsätter. Den västra gården A, ½ förmedlat till ¼ dels mantal ägdes av bonden Andres Andersson. Den mellersta gården B, ¼ förmedlat till 1/8 dels mantal ägdes också av bonden Anders Andersson. Den östra gården C, ¼ förmedlat till 1/8 dels mantal ägdes av mjölnaren Pehr Thunholm. Det finns inga uppgifter att det har funnits en kvarn vid ån.

Laga skiftet över Alsätter år 1833. Det rödmarkerade området är läget för den utflyttade gården.

Bebyggelse

Alsätter ligger på en höjd. Den östra gårdens mangårdsbyggnad, som bör vara uppförd efter år 1844, har en våning med ett mansardtak där två takfönster finns på var sida av en veranda i två våningar. Husets fasad är gulmålad lockpanel av trä. Den västra gårdens mangårdsbyggnad ska vara uppförd år 1836. Ekonomibyggnaderna uppfördes år 1893 och 1896 och de har faluröda lockpanel av trä.

Nordväst om Alsätters bytomt syns resterna efter Oppgården, en utskiftat gård från Alsätter (**L1984:7712**). Kvar är endast grunderna efter två boningshus och två uthus. Här finns även resterna efter ett tröskverk. Det är endast på den häradsekonomiska kartan från sekelskiftet 1900 som Oppgården finns med på en karta.

På den västra sidan av Vedaån ligger Ängstugan och gårdens placering är inte på en höjd, vilket bör betyda att gården inte har samma ålder som de andra gårdarna/byarna utmed ån. På 1930-talet fanns en mangårdsbyggnad uppförd år 1890. Huset hade lockpanel och var målat i falurött. Ekonomibyggnaden uppfördes år 1932 (Björkman & von Sydow 1938:466). Samma byggnader bör finns kvar idag.

Övre bilden: Alsätters ekonomibyggnaderna ligger på en höjd.

Mellersta bilden: Alsätters mangårdsbyggnader samt en ladugård. Foto Britt-Marie Franzén år 2010.

Nedre bilderna: Brostugan och en tvättstuga.

Förbindelse över ån/kommunikation

Området är en trevägskorsning, varav den nordöstra vägen går upp till byn Alsätter. Den nordvästra vägen går över ån, passerar gården Ängstugan och fortsätter mot norr till sjön Likstammen. Det finns två broar över ån. Bron som finns där grusvägen går över ån, ser vid första det ögonkastet ut som en stenvalvsbro med två valv. Men det är två cementrör som placerats på botten av ån och omkring dem är en kallmurning av huggna stenblock. Den andra bron är av betong och den går in till den sydligaste gårdstomten. På brons kanter finns stålräcken.

Ingen av huvudvägarna som går i nord-sydlig riktning gick förbi Alsätter enligt sockenkartorna från slutet av 1600-talet. Däremot gick en väg förbi Ängstugan på den västra sidan av Vedaån. Den utgick från den stora landsvägen Nyköping – Stockholm via Tuve, Tuvevarn, Baska för att via Ängstugan fortsätta till Baggebol. Idag är det inte möjligt att ta sig den väg då större delen av vägen inte längre existerar. Numera går huvudvägen på den östra sidan av ån fram till vägskorsning för att därefter gå över till den västra sidan av ån och fortsätta mot Ängstugan och Baggebol.

Kartan från år 1812 över storskiftet på Vedas skogsmark visar att övergången mellan Alsätter och Ängstugan fanns då en bro är utritad över ån. Detta är den enda av de äldre kartorna där bron finns med men den borde ha funnits vid laga skiftet år 1833 då vägen som kommer söderifrån och svänger av mot Alsätter finns med på kartan. Vägen/bron är utritad på den häradekonomiska kartan från sekelskiftet 1900.

En ny väg är gjord nära den västra sidan av ån så att trafiken inte behöver köra genom Ängstugans gårdsplan. Den bör vara cirka 20 år gammal.

Övre bilden: bron med Brostugan i bakgrunden.

Nedre bilderna: de två broarna i området.

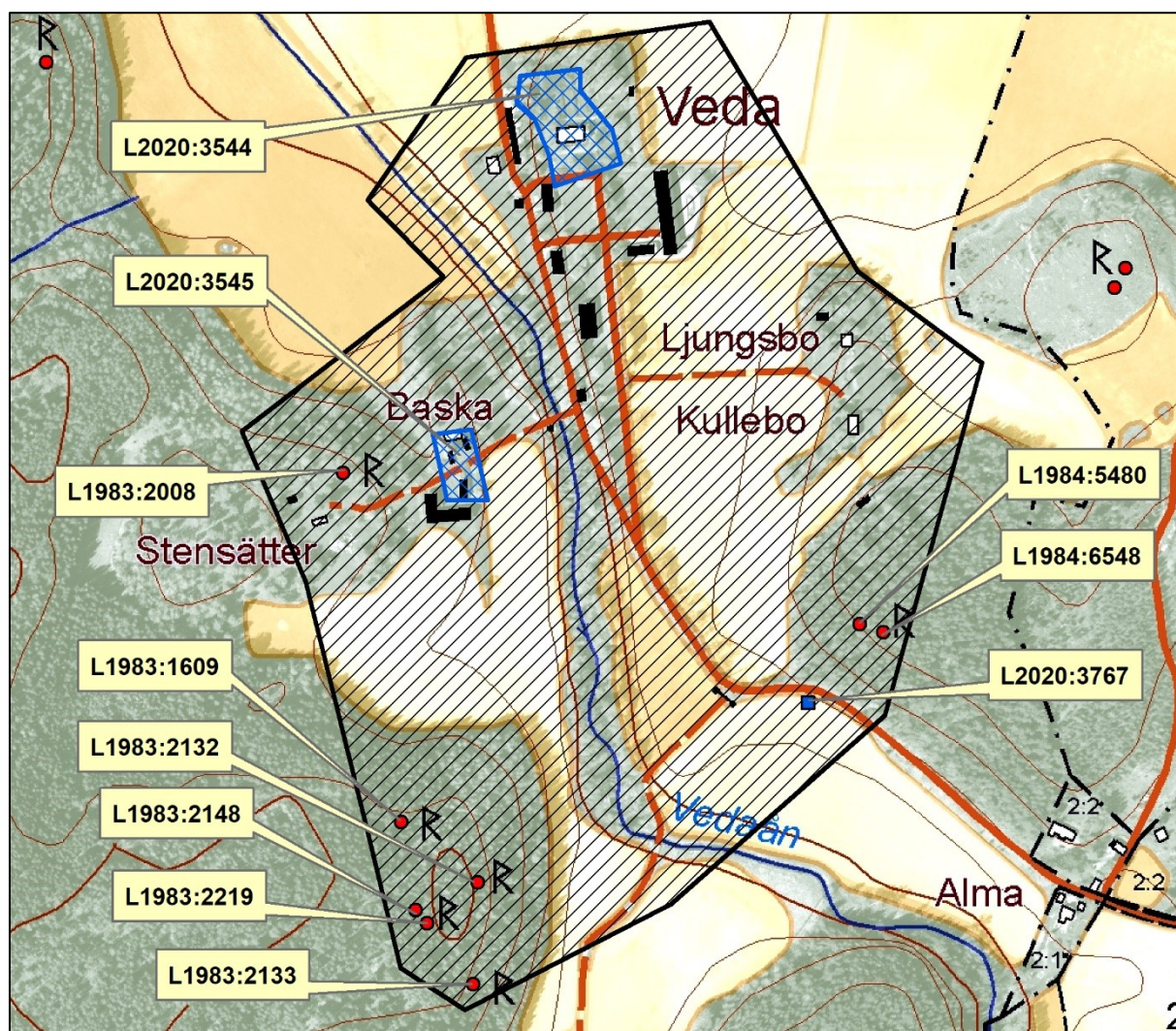

Kulturmiljö 4 – Baska/Veda

Kulturhistorisk bedömning

Högt värde för kulturmiljön

Kulturmiljön omfattas av kulturmiljölagen. Gravarna i södra delen av området visar att båda sidor av Vedaån var besökta under yngre bronsålder – äldre järnålder. Gårdarna Baska och Veda, från början två frälsegårdar under medeltiden, där Veda utvecklades till ett säteri/herrgård medan Baska blev en vanlig gård visar två olika varianter av bebyggelseutvecklingen.

ID I FORNSÖK	GAMMALT ID	LÄMNINGSTYP	BEDÖMNING	KOMMENTAR
L9183:1609	Sättersta 61:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1983:2008	Sättersta 17:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1983:2132	Sättersta 44:3	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1983:2133	Sättersta 45:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1983:2148	Sättersta 44:2	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1983:2219	Sättersta 44:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1984:5480	Lästringe 64:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1984:6548	Lästringe 64:2	Stensättning	Fornlämning	Grav
L2020:3544		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Veda
L2020:3545		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Baska
L2020:3767		Lägenhetsbebyggelse	IAB	Båtsmanstorp

Området idag

Veda herrgård ligger på en mindre höjd öster om Vedaån omgiven av flera ekonomibyggnader. På den motsatta sidan av ån ligger den mer ålderdomliga gården Baska. Gårdarna omges av ett öppet odlingslandskap och ån kantas av lövträd. Grusvägen som kommer från Lästringe kyrka kantas av en allé som fortsätter på den lokala vägen fram till Veda herrgård. En bro finns över ån där grusvägen leder upp till Baska gård. Vid bron finns också en tvättstuga. Söder om gårdarna, på var sin bergshöjd på respektive sida av ån finns enstaka stensättningar registrerade. *Kunskapsvärdet* är högt med alla ensmanliggande gravar på höjderna. De två gårdarna, Veda och Baska, har två olika bebyggelseutvecklingar som gör dem intressanta i en jämförelse. *Bruksvärdet* är högt då Veda är bebott och åkrarna är i bruk. *Upplevelsvärdet* är högt med alla intressanta byggnader.

Kulturmiljöhänsyn

Idag finns inga uppenbara hinder i vägen för fiskens vandringar. Gårdstomterna ligger på varsin höjd, på varsin sida av Vedaån. Åns botten har rensats på en sträcka på cirka 50 meter söder om bron och cirka 110 meter norr om bron, där jordmassor från botten ligger som flera högar på den västra sidan av ån. Detta gör att den delen av åsträckan är ointressant ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Området kring den södra bron kan vara intressant ur ett kulturhistoriskt perspektiv då gravarna på båda sidor visar att området varit bebott under yngre bronsåldern – äldre järnåldern. De som bodde här använde Vedaån som transportsträcka. Området har ett kulturhistoriskt intresse. Vad som följer sig vid stränderna och åns botten går inte att säga enbart med en okulär inventering. Försiktighet bör råda vid planering av olika vattenåtgärder.

Områdets historia

Fornlämningar

Det finns sammanlagt åtta kända gravar (stensättningar) inom området. De ligger på var sin höjd i den södra delen av kulturmiljön (de är markerade med en röd punkt på kartan). På den västra sidan av Vedaån ligger fem stycken utspridda med 5–20 meters mellanrum. Tre av dem är uppbyggda intill ett större stenblock och två har kantkedja. På den östra sidan av ån finns två stensättningar. Detta visar att människan har vistats i detta område under yngre bronsålder – järnålder. Området söder om gravarna, där det idag är åkermark, var en skyddad vik då.

Bebyggelseenheter

På den västra sidan av Vedaån har Baska haft sina ägor. Äldsta skriftliga belägg för Baska är *Baska* från år 1528 då Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) ärver gården efter sina barn. År 1550 var gården ett frälsehemman (Sten Sture) (DMS 2:2, 2006:270).

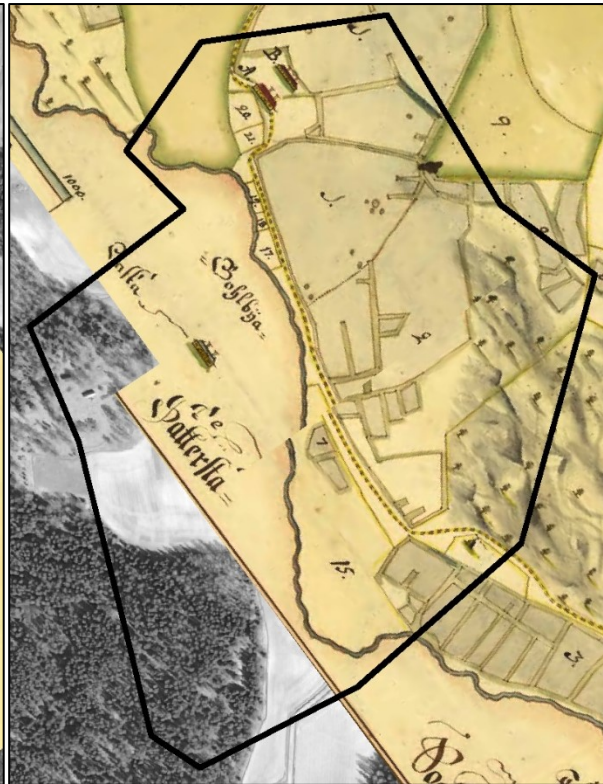
Äldsta kartan som visar Baska är en geografisk avritning från år 1677 som visar socknarna Bogsta och Sättersta. Där står gården som Backa. Första kartan som visar mer exakt var gården låg är från år 1689, en geografisk avfattning över frälsegården Baska (**L2020:3545**). Söder om gården låg åkrarna, norr om fanns ängarna intill Vedaån och där stensättningarna finns var det ”*sten och örbackar med små tallskog*”.

Nästa karta är från år 1735. Baska var fortfarande ett frälsehemman och markanvändningen är ungefär den samma. Kartan görs för att ägarinnan Grevinnan högvälborna Fru Eva Horn byter bort gården mot en annan äga. År 1792 återfinns Baska på en karta över Tuve, där Baska är utritat med två hus och står som by. Enheten ägs av Högvälborne Herr Baron August Löven och brukas av en åbo. Det dröjer till sekelskiftet 1900 då den häradsekonomska kartan utges som det finns en ny karta över Baska som fortfarande en egen äga med en gård. Idag tillhör Baskas ägor Veda.

Baska år 1735.

Veda år 1719.

På den östra sidan av Vedaån har Veda sina ägor. Äldsta skriftliga belägg för Veda är i *Widhum* från år 1443 där Olof i Veda är faste på häradstinget. Enheten bestod av två frälsehemman där Verner Slatte står som ägare.

Äldsta kartan där Veda finns med är en sockenkarta över Lästringe socken från år 1678. Veda bestod då av två gårdar. Kartan från år 1719, en ägomätning över Veda, visar var det två gårdarna låg (**L2020:3544**). Söder om gårdarna fanns deras åkermark utmed Vedaån. Båtsmanstorpet **L2020:3767** låg vid svängen av vägen där det är åkermark idag. Inga synliga lämningar finns kvar efter torpet. Norr om gårdarna hade de sina ängar intill ån. Storskiftet över Vedas skogsmark skedde år 1812. Enligt texten bestod Veda bolby av 2 hela oförmedlade mantal frälse, d.v.s. fastigheternas ordinarie mantal utan någon nedsättning.

Nästa karta är den häradsekonomska kartan från sekelskiftet 1900 och där är det tydligt att Veda är en herrgård med flera större ekonomibyggnader. Både Baska och Vedas ägor är på ett ungefär lika från slutet av 1600-talet till 1900-talet.

Bebyggelse

Baska gård som är belägen på en höjd har en äldre struktur, en götisk gårdsform, med parstuga flankerad av drängstuga och boddel. Söder om gården ligger ekonomibyggnaderna. Alla byggnader har en lockpanel av trä och är målade i falurödfärg där även knutarna är röda. Fönsterfodren är vitmålade. Parstugan är uppfört på 1800-talet och har en grönmålad dubbeldörr. Ekonomibyggnaderna är uppförda 1890 (Björkman & von Sydow. 1938:459).

Veda utgjordes tidigare av 2 gårdar som revs i början av 1800-talet då den nya manbyggnaden av trä uppfördes. Vägen mot Veda herrgård kantas av en allé och utmed vägen finns arbetarbostäder samt en lång bodlänga i timmer av ålderdomlig karaktär. Boden som är timrad, är 55 meter lång med fem bodar med små fönster och däremellan finns fyra portlider. Från den äldre inventeringen står de som "Fiskebodan" och i kommunens beskrivning anges att den troligen är uppförd i början av 1800-talet.

Bron och vägen som går upp till Baska som skymtar i bakgrunden. Byggnaden strax efter bron är en gammal tvättstuga.

Gården Baskas byggnader.

Veda herrgård.

Några av Vedas ekonomibyggnader.

Bodlängan.

Förbindelser över ån/kommunikation

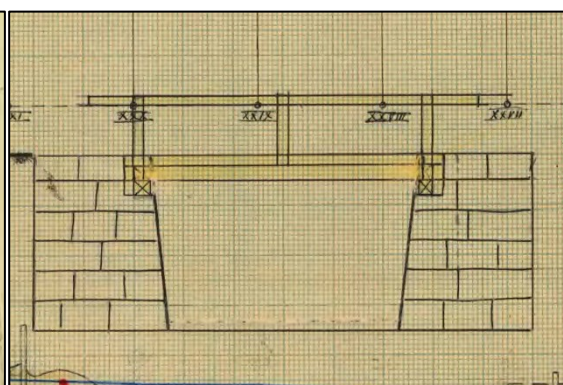
Två broar finns inom kulturmiljön. Den norra bron leder upp till gården Baska. Bron är en valvbro där den övre halvan är av betong medan den nedre delen är kallmurad i två-tre lager av huggna stenblock. Ett stålräcke finns på var sida av bron och på den östra sidan är en järngrind.

Det bör ha funnits en förbindelse över Vedaån mellan de två gårdarna från åtminstone medeltiden men det är först år 1792 en karta visar att det verkligen fanns en övergång här. En väg är tydligt utritad från gården ned mot ån. Sedan dröjer det till sekelskiftet 1900 där den häradsekonomska kartan visar vägen och bron.

Från år 1859 finns en karta över Vedaån då det sker ett ägobyte mellan hemmanen Veda och Baska. Ägobytet berodde på att Vedaån skulle rätas till en rak linje norr om gårdarna.

Vägen och bron från Baska mot Vedaån år 1792.

Ritning av bron från år 1910.

Bron år 2020.

Den andra bron finns cirka 380 meter nedströms Baskabron och den ligger över ån mellan de två höjderna där gravarna finns. Bron är troligen byggd av järnbjälkar med brädor på ovansidans sidor där ett lågt staket av järnbalkar finns på vardera sidan. Bron ser ut av vara relativt ny. På den norra sidan av ån, väster om vägen, ligger flera huggna stenblock som kan ha varit delar till ett brofäste till en äldre bro. Grusvägen över bron går till Tuvekvarn på den västra sidan av ån och på den östra sidan går grusvägen till vägen mellan kyrkan och Veda. Det är först kring sekelskiftet 1900 som denna väg och bron finns med på en karta. Här kan dock Vedaån vara av intresse för kulturmiljön då gravarna visar att människan varit här sedan yngre bronsåldern.

Vägen och bron över Vedaån nedströms Baskabron.

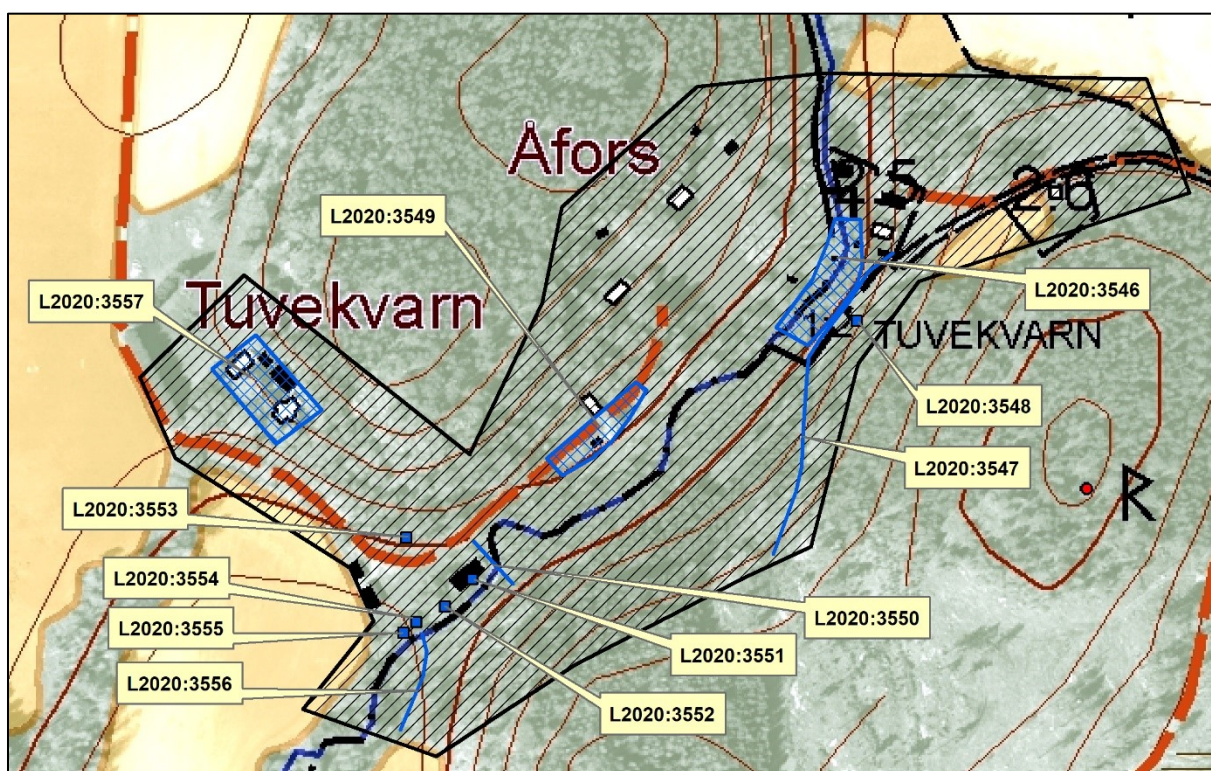

Kulturmiljö 5 – Tuvekvärn

Områdets kulturhistoriska värde

Mycket högt värde för kulturmiljön

Kulturmiljön omfattas av kulturmiljölagen då det utmed ån finns flera fornlämningar. Här har Lilla Tuvekvärn och Stora Tuvekvärn legat, där det troligen är Lilla Tuvekvärn som omnämns år 1382. I den norra delen av området finns Lilla Tuvekvärns boningshus och uthus. Utmed åns östra sida har en såg legat sedan åtminstone år 1738 och söder därom har Lilla Tuvekvärn legat sedan åtminstone 1600-talets slut enligt kartorna. Dammen som finns kvar är sentida och gjordes troligen i samband med att det lilla kraftverket byggdes, vars byggnad finns kvar på den västra sidan av ån. Tre äldre torp ligger i sluttningen ned mot ån på samma sida. Den sydligaste av dem har varit ett båtsmanstorp. Ytterligare en bit nedströms finns en dammvall, en såg som är fallfärdig och grunden **efter Stora** Tuvekvärn. Sydväst om kvarngrunden finns rester efter två broar. I sluttningen ovanför ligger gården Tuvekvärn som tycks vara öde idag.

ID I FORNSÖK	GAMMALT ID	LÄMNINGSTYP	BEDÖMNING	KOMMENTAR
L2020:3546		Småindustriområde	Fornlämning	Kvarn, såg
L2020:3547		Färdväg	??	Väg
L2020:3548		Husgrund, historisk	ÖKL	
L2020:3549		Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Båtsmanstorp
L2020:3550		Dammvall	Fornlämning	
L2020:3551		Träindustri	Möjlig fornlämning	Sågbyggnad
L2020:3552		Kvarn	Fornlämning	
L2020:3553		Husgrund, historisk	Fornlämning	
L2020:3554		Bro	Fornlämning	Brofästen
L2020:3555		Bro	Fornlämning	Brofästen
L2020:3556		Färdväg	Fornlämning	Väg
L2020:3557		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Tuvekvärn

Området idag

Vid Lilla Tuvevarn finns en enkelstuga och ett uthus. Intill ån finns ytterligare en byggnad vars funktion är okänd. En damm från 1900-talet finns över ån men luckorna som dämt vattnet är borttagna. Två vattenfåror finns, den östra gick till sågen och kvarnen där grunderna finns kvar på den östra sidan. Den västra fåran gick till en mindre kraftstation som fortfarande finns kvar men inte längre är i bruk. En bit ovanför Vedaåns västra strand finns tre torp och några uthus. Alla står öde. Vid nästa fall finns en damm, även här är dammluckorna borttagna. På den västra sidan står en fallfärdig sågbyggnad och söder därom ligger en kvarngrund. Ytterligare en bit nedströms finns rester efter två broar samt en vägbank. Gården Tuvevarn, med boningshus och ekonomibyggnader ligger cirka 130 meter nordväst om sågen och är öde idag. *Kunskapsvärdet* är mycket högt med alla lämningar som finns kvar samt flera bostadshus som har en ålder på drygt hundra år. *Bruksvärdet* är lågt då området för det mesta är helt öde. En vårdag innan all grönska har kommit och döljer alla lämningar är *upplevelsevärdet* högt men att se och höra Vedaån har också ett värde.

Kulturmiljöhänsyn

Idag finns dammen vid Lilla Tuvevarn och dammen vid Stora Tuvevarn som utgör hinder för fiskens vandringar på denna sträcka av Vedaån. Här har kvarnen till Lilla Tuvevarn legat sedan 1300-talet. Dess såg har funnits här sedan 1700-talet. Vid Stora Tuvevarn har en kvarn legat sedan 1600-talet och en såg sedan 1700-talet. Utmed stora delar av åsträckan har verksamheter förekommit. Detta innebär att området är mycket känsligt. Vad som döljer sig vid stränderna och åns botten går inte att säga enbart med en okulär inventering.

Försiktighet bör råda vid planering av olika vattenåtgärder. Samråd krävs med länsstyrelsen som beslutar om ytterligare arkeologiska utredningar/undersökningar behövs.

Områdets historia

Fornlämningar

I norra delen kring Lilla Tuvevarn finns lämningar efter en kvarn och en såg (**L20203546**). Idag är kvarngrunden i den södra delen tydligast. Norr om kan vara en såggrund men det kan också vara en äldre kvarngrund, då lämningen norr om detta kan vara såggrunden. Det är svårt att säga vad som är vad inom området. Den sydligaste grunden är efter den sista kvarnen som revs år 1913.

Lilla Tuvevarn cirka 1905–10 till vänster i bilden. Sörmlands museum SLM A28-69.

Grunden efter sista Lilla Tuvekvärn L2020:3546 som revs år 1913.

Del av grunden till sågen (L2020:3546) vid Lilla Tuvekvärn eller en grund till en äldre kvarn än den som bilden ovan visar.

Strax nedströms dammen. Detta kan vara rester efter sågen (L2020:3546).

Nedströms vid Stora Tuvevarn finns en dammvall (**L2020:3550**) där utskovets dammluckor är borttagna. Dammvallen är kallmurad. Söder om sågen finns en kvarngrund (**L2020:3552**). Strax därefter finns lämningar efter två broar (**L2020:3554** och **L2020:3555**) samt en väg (**L2020:3556**) som gick över bron till gården Tuvevarn. Söderut gick den mot gamla Riksettan.

Del av dammvallen L2020:3550.

En husgrund efter en backstuga (**L2020:3553**) finns i slänten mellan sågen och gården Tuvevarn. Huset finns inte med på några kartor.

Husgrunden L2020:3553.

Rester efter Stora Tuvekvärn L2020:3552 om inte kvarnen och sågen har bytt plats under senare delen av 1800-talet.

Bebyggelseenheter

Området öster om Vedaån där Lilla Tuvekvärn är beläget borde ha tillhört Drä mesta (Drömsta) i Lästringe socken under medeltiden. Äldsta skriftliga belägg för Drä mesta är *Dræmbeste* från år 1382 då Bo Jonson (Grip) byter till sig en kvarn av Olof Haraldsson (Lossa-ätten). År 1416 byter Karl (Karlsson) Öra bort den övre kvarnen som ligger under Drömsta bolstad och det tillhörande kvarntorpet till Magnus Ragvaldsson (Fagalt). Omkring år 1550 är Drömsta ett frälsehemman (DMS 2006:194).

Dessa två skriftliga belägg visar att det bör vara Lilla Tuvekvärn som är den äldsta kvarnen i området. Detta, att Lilla är äldst, stämmer bra med tidigare forskning. Det finns exempel på andra ställen i landet där bebyggelsenamn på Lill- brukar vara det äldsta läget. I en undersökning som G Framme gjorde i Vätte härad (Bohuslän) visade det sig att av 17 Lilla-namn som fanns, var 13 tidigare kända som ödegårdar. När de sedan återgick till att bli egna enheter fick de behålla huvudgårdens namn med tillägg av förleden Lilla (Franzén & Lindholm 2000:25).

Området väster om Vedaån där Stora Tuvekvärn är beläget, har tillhört Tuve i Sättersta socken under medeltiden. Äldsta skriftliga belägg för Tuve är *Thufem* år 1344 då Inge Bråbo (bjälke) ärver Tuve efter Cecilia Petersdotter (tre rutor). År 1384 byter Bo Jonsson (Grip) till sig Tuve med all jord och allt som ligger därunder, samme man som byter till sig Drä mesta och Lilla Tuvekvärn två år tidigare. Omkring år 1550 består Tuve av tre frälsehemman (DMS 2006:269 och 273).

Under Lästringe socken finns det äldsta skriftliga belägget för namnet Tuvekvärn, *Thwviom qwærn* från år 1528 då Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) ärver kvarnen efter sina barn som då räntar 3 tön mjöl. Enligt Södermanlands handlingar omkring 1550 är kvarnen en frälsekvarn och ägd av Svante Sture (DMS 2006: 193 och 197). Då kvarnen står under Lästringe socken så bör det handla om Lilla Tuvekvärn.

Vad säger kartorna? På sockenkartan från år 1678 är de två kvarnarna utsatta med namnet Tuvekvärnar. Vid Stora Tuvekvärn fanns även ett hemman. År 1685 görs en geografisk karta över kra, Drä mesta och Hageby bolbyars ägor och där finns Tuvekvärnar tydligt utritade på var sin sida av Vedaån. Vid den nordliga fanns även ett boningshus, troligen mjölnarbostad, vilket fanns år 1416.

År 1738 görs en ägodelning och en skogsdelning mellan Tuve och bland annat det avgärdade hemmanet Tuvekvärn på den västra sidan av Vedaån i Sättersta socken. Gården Tuvekvärn låg på samma plats som idag (**L2020:3557**). Intill ån, på Vedaåns västra sida fanns en mjölkvarn (**L2020:3552**) med en sågkvarn (**L2020:3551**). På den östra sidan fanns också en mjölkvarn med en sågkvarn (**L2020:3546**). Mjölnarstugan som låg intill står också som Tuvekvärn.

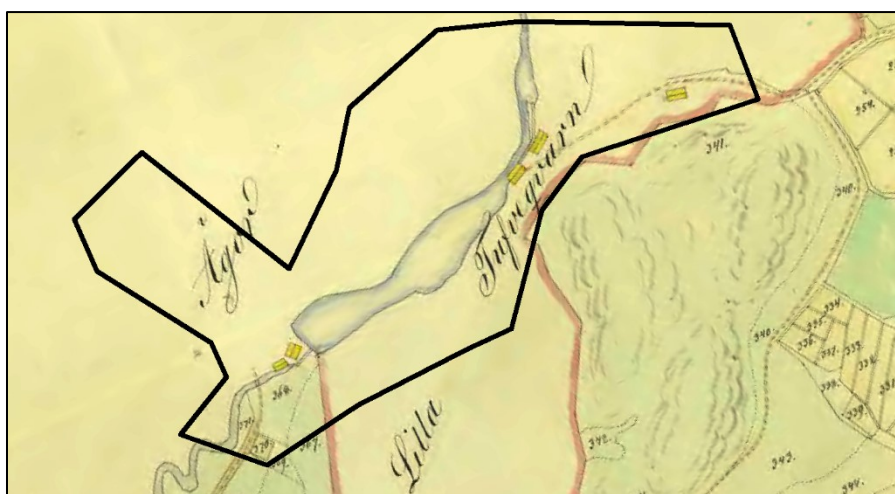
Kartan över Tuve från år 1738 visar även Tuvekvärn med två mjölkvarnar och två sågar.

Det står Lilla Tuve bys ägor på en karta från år 1788 som visar området som senare fått namnet Lilla Tuvekvärn. Gården var ett frälsehemman. År 1788 görs en karta över Lilla Tuve by där symboler för båda kvarnarna och sågarna är utritade. På storskifteskatan över Drämeå från år 1799 är det första gången namnen Lilla Tuvekvärn och Stora Tuvekvärn finns utritade på en karta. De två kvarnbyggnaderna och de två sågbyggnaderna finns också med. Lilla Tuvekvärn är en egen enhet enligt texten.

Drämeå år 1799. Första gången namnen Stora Tuvekvärn och Lilla Tuvekvärn finns med på en karta.

Laga skiftet över Drämeå från år 1848 visar Lilla Tuvekvärns ägor. Båda sågarna och kvarnarna fanns då. Kvarndriften på Stora Tuvekvärn pågick fram till 1949.

Drämeå år 1848. Ett nytt mjölnarboställe till Lilla Tuvekvärn ligger där det idag finns en mindre stuga.

Lilla Tuvekvärn år 1912. Kvarnen vid Lilla Tuvekvärn är med. Vid Stora Tuvekvärn är både såg och kvarn kvar.

Bebyggelse

Bebyggelsen på gården Tuvekvärn härrör från första hälften av 1800-talet. Det finns två mangårdsbyggnader varav den nordvästra bör vara den äldsta. Alla byggnader har lockpanel och är målade i falurött. De två uthusen är gavlar, fönsterfoder och dörrar målade i svart. Bostadshuset har vita gavlar och fönsterfoder, deras tak är relativt nylagda. Enligt uppgift ska byggnaden intill ån ha varit en kvarn och troligen uppförd under 1700-talet. Byggnaden är av timmer med rödfärgad lockpanel, byggd i två våningar. Två kvarnhjul har funnits. Enligt de historiska kartorna över platsen är det sågen (**L2020:3551**) som har legat där byggnaden finns.

Stora Tuvekvärn.

Vid Lilla Tuvekvärn finns mjölnarbostaden och två uthus, alla har falurödfärgade lockpaneler. På den västra sidan av ån, i slänten finns tre torp. Den i söder, som varit ett båtmanstorp, är en gulrappad enkelstuga med vita knutar och är uppförd år 1810. De två andra torpen är också enkelstugor, rödmålade med lockpanel. De lär vara från slutet av 1800-talet.

Det äldre Mjölnarbostället vid Lilla Tuvekvärn.

Båtmanstorp.

Detta ska vara den sista kvarnen vid Stora Tuvekvärn. En såg har legat på denna plats (L2020:3551). Möjligen användes byggnaden som såg tidigare.

Förbindelser över ån/kommunikation

Idag finns endast en övergång inom området och det är vid dammen norr om Lilla Tuvekvärns sågruin där två träbroar ligger över dammkroppen. Dammen är av betong där mellersta delen kan vara kallmurad. Två utskov finns, i det östra har en spetlucka suttit som nu är borttagen. Vid det västra utskovet finns en ränna som leder vattnet till en spetlucka som också är borttagen. Strax intill nedströms finns ett galler för att hindra grenar, fiskar och annat att åka in i turbinröret som funnits

där. Turbinröret har gått till en lite kraftstation, vars byggnad fortfarande står. Kraftverket är från 1900-talet och försörjde Veda med elektricitet.

Den före detta kraftstationen.

Inga kartor visar att det har funnits någon väg eller bro över ån vid Lilla Tuve kvarn. Vid Stora Tuve kvarn har det funnits en väg (**L2020:3556**) och en bro (**L2020:3554**) sydväst om kvarnen. Endast brofästena är kvar. Ytterligare ett brofäste (**L2020:3555**) finns strax nedströms det förra. Detta brofäste borde vara yngre än det uppströms då det är bredare. Från slutet av 1700-talet och framåt finns bron och vägen utritade på kartor över Tuve och Drämeå.

Brofäste L2020:3555.

Vägbank L2020:3556.

Damm

Dammkroppen **L2020:3550** är en skalmursdamm och tillhör gruppen gravitationsdammar, det vill säga den står av sin egen tyngd på underlaget. Den är uppbyggd som en kallmur av sten med en tät kärna av lera, morän eller liknande (Dicksson & Spade 2016:24). Kallmurningen på den sydvästra sidan är på väg att rasa ned i ån. Ett utskov finns där dammluckor har suttit.

Dammvallen L2020:3550.

1900-tals dammen som finns vid Lilla Tuvekvärn. Delar av äldre dammvallar kan finnas kvar här.

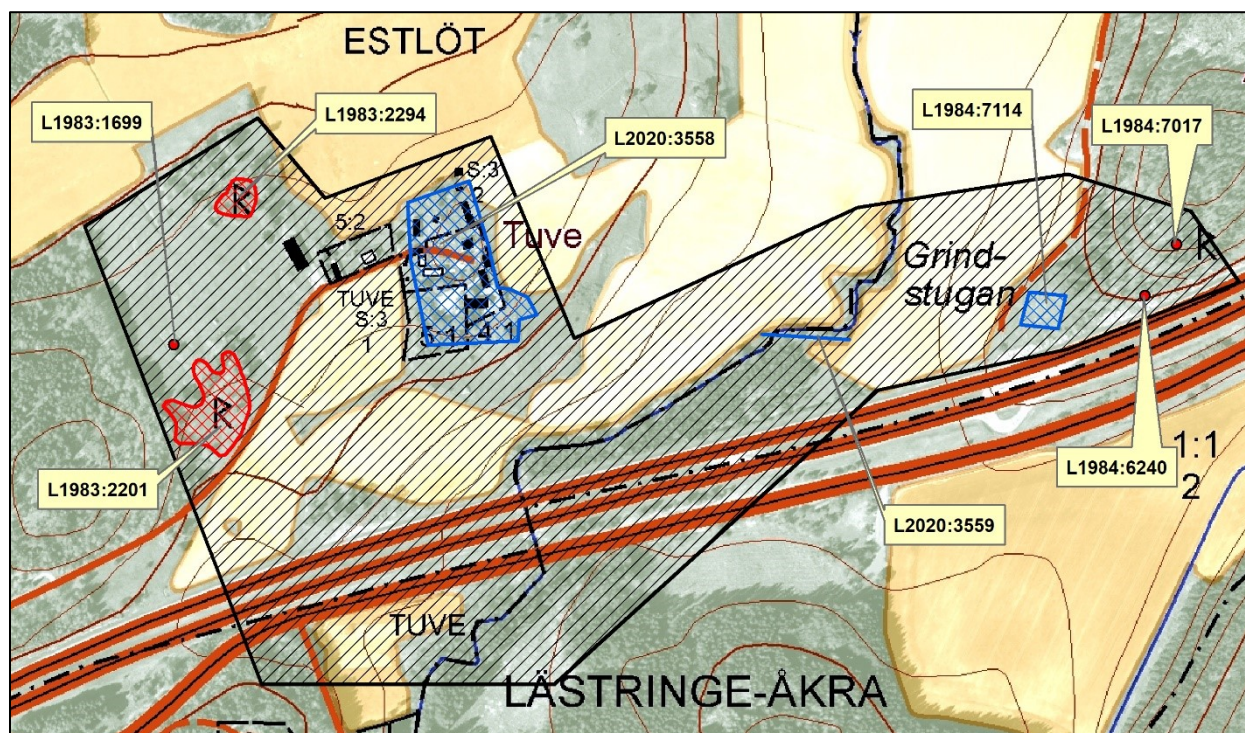

Kulturmiljö 6 – Tuve

Kulturhistorisk bedömning

Högt värde för kulturmiljön

Kulturmiljön omfattas av kulturmiljölagen. Inom området finns ett grav- och boplatssområde som visar att området har varit bebott under bronsåldern/järnåldern. Området visar också hur man nyttjat och anpassat sig efter Vedaåns nedre utlopp mot sjön Svarvaren. Här finns flera broar från olika tidsperioder samt Tuve by. En Grindstuga har legat på berget högt över Vedaån. Ån utgör även sockengräns mellan socknarna Lästringe och Sättersta.

ID I FORNSÖK	GAMMALT ID	LÄMNINGSTYP	BEDÖMNING	KOMMENTAR
L1983:1699	Sättersta 108:1	Husgrund, historisk	ÖKL	
L1983:2201	Sättersta 57:1	Grav- och boplatssområde	Fornlämning	Gravar, skärvstenshögar
L1983:2294	Sättersta 12:1	Gravfält	Fornlämning	
L1984:6240	Lästringe 98:1	Gravfält	IAB	Undersökt
L1984:7017	Lästringe 134:1	Stensättning	Fornlämning	Grav
L1984:7114	Lästringe 133:1	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning	Torp, Grindstugan
L2020:3558		Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Tuve
L2020:3559		Färdväg	Fornlämning	Landsväg

Området idag

Inom området finns tre generationer väg mellan Nyköping – Stockholm. Genom den södra delen av området drar E4 fram och söder om den går den gamla Riksettan. Norr om E4 finns rester efter en ännu äldre väg mellan Nyköping och Stockholm. Idag används delen endast av jordbruksmaskiner som ska ta sig mellan åkrarna. I anslutning till området ligger också Tuve bytomt med flera hus av ålderdomlig karaktär. Här finns också boplatssrester och gravar från yngre bronsåldern – äldre järnåldern. Sockengränsen ligger utmed Vedaån. Öster om Vedaån och norr om E4 finns rester efter Grindstugans ekonomibyggnader. Själva Grindstugan försvann med bygget av E4. *Kunskapsvärdet* är

mycket högt då grav- och bopplatsen visar att här har människan bott väldigt länge. En av Sveriges största väg, E4, går genom området. Två äldre föregångare finns vilket visar på områdets betydelse. *Bruksvärdet* är mycket högt då vägarna används flitigt och åkrarna runt Tuve är i bruk. *Upplevelsevärde* är högt då området är ett naturskönt. Ljudet från E4 drar ned värdet något.

Kulturmiljöhänsyn

Idag finns inga uppenbara hinder i vägen för fiskens vandringar. Gårdstomten och grav- och boplatsoområdet som ligger på höjden intill Vedaån samt resterna efter den gamla landsvägen/bron över ån gör att området har ett kulturhistoriskt intresse. Vägen har hög ålder vilket gör att åsträckan intill och omkring denna väg har ett högt kulturhistoriskt värde. Vad som döljer sig vid stränderna och åns botten går inte att säga enbart med en okulär inventering.

Försiktighet bör råda vid planering av olika vattenåtgärder inom det utpekade området. Samråd krävs med länsstyrelsen som beslutar om ytterligare arkeologiska utredningar/undersökningar behövs.

Områdets historia

Fornlämningar

Väster om Tuve by finns ett område med gravar och en skärvstenshög (**L1983:2202**) som visar att området har varit bebodd under yngre bronsåldern/äldre järnåldern. Ytterligare ett gravfält (**L1983:2294**) finns cirka 140 meter nordväst från denna plats.

Öster om Vedaån finns en stensättning (**1984:7017**) på berget ovanför E4. Strax intill har ett gravfält (**L1984:6240**) undersökts och borttagits som därmed inte längre är någon fornlämning. Även Grindstugan (**L1984:7114**) har legat här. Idag finns tre grunder efter uthusen kvarn. Själva torpet försvann när E4 byggdes. Grindstugans manbyggnad uppfördes år 1800 och dess ekonomibyggnader uppfördes år 1810. Vid Vedaån finns rester kvar av den äldsta kända vägen (**L2020:3559**) mellan Nyköping – Stockholm.

Den gamla landsvägen L2020:3559. I bakgrunden syns byn Tuve.

Grunder efter Grindstugans ekonomibyggnader.

Bebyggelseenheter

Äldsta skriftliga belägg för Tuve är *in Thufem* från år 1344. Då ärver Inge Bråbo (bjälke) efter Cecilia Petersdotter (tre rutor). År 1384 byter Bo Jonsson (Grip) till sig Tuve med all jord och allt som ligger därunder, samme man som byter till sig Drä mesta och Lilla Tuve kvarn två år tidigare. Omkring år 1550 består Tuve av tre frälsehemman (DMS 2006:269 och 273). Namnet Tuve kommer från tuva som är en syftning på bergkulle.

De äldsta kartorna som visar Tuve by är sockenkartorna från 1670-talet. Då fanns två gårdar. Första kartan som är detaljerad är en geometrisk avmätning över Tuve by från år 1692. Då bestod byn av två gårdar, där den södra hade varit ett gammalt rusthåll och den norra gården var ett frälsehemman.

Inget har i princip ändrats enligt storskiftet som sker år 1808 förutom att den norra gården numera kallas för Oppgårdens och den södra gården kallas Nergården.

Lagaskiftet sker år 1867 för Tuve Övergård som Oppgårdens nu kallas. Det finns ingen karta över Nergården men det går att se hur ägorna har delats. Syftet med laga skifte var att varje gård skulle få en sammanhängande äga. I detta fall var det inte nödvändigt att en av gårdarna behövde flytta, vilket annars var vanligt.

Tuve år 1692 med grav- och boplatsoområdet och gravfältet inritade till vänster i bild. De tre gröna prickarna är Grindstugans byggnader som numera är rivna.

Alla historiska kartor över området har med den gamla vägen och bron där namnet Tuve bro är utsatt på flera av de äldre kartorna.

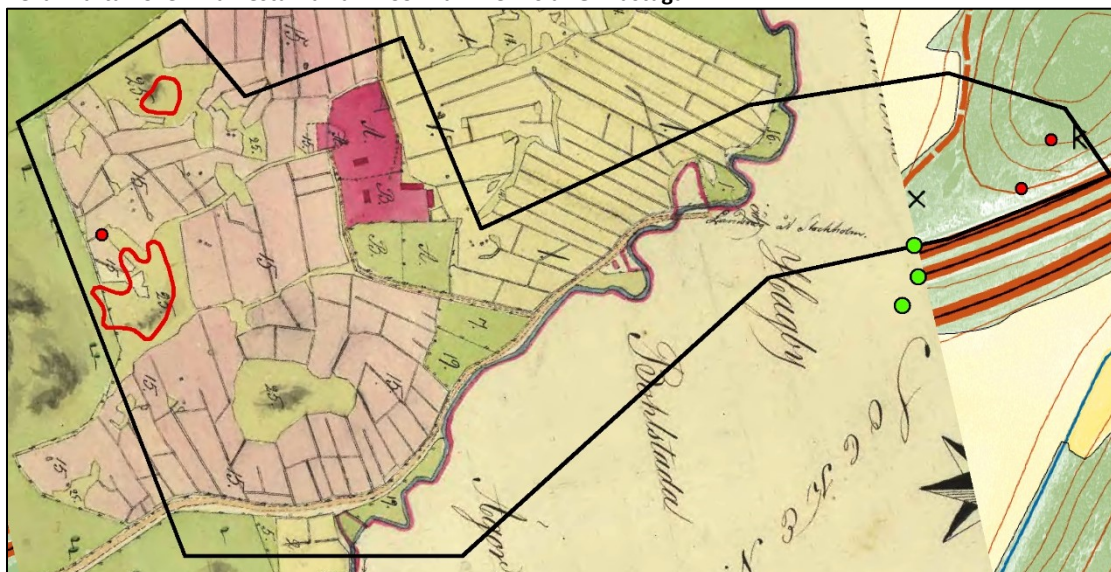
Marken öster om Vedaån har tillhört Drä mesta (Drömsta) men numera är det Hagby som äger marken. Den södra delen av området kallas Hammaren där byarna Åkra, Drä mesta och Hagby hade sina delar. Äldsta skriftliga belägg för Drä mesta är *Dræmbeste* från år 1382 då Bo Jonsson (Grip) byter till sig en kvarn av Olof Haraldsson (Lossa-ätten) och hans hustru (DMS 2:2, 2006:194). Denna kvarn bör vara Lilla Tuvekvarn. Byn Drä mesta ligger cirka en kilometer öster om Vedaån och var Lästringe sockens prästboställe.

Första kartan av intresse för denna del är storskiftet över Drä mesta skog från år 1799. På den kartan finns Grindstugan (L1984:7114) som ligger i utkanten av Drä mesta bys ägor intill den gamla vägen mellan Nyköping och Stockholm.

Laga skiftet från år 1848 är mer detaljerad än föregående karta. Grindstugans olika byggnader är utritade, Tuve bro och den gamla landsvägen finns också med. Från Grindstugan går en väg norrut mot Tuvekvarn. Idag finns endast tre husgrunder kvar efter Grindstugan.

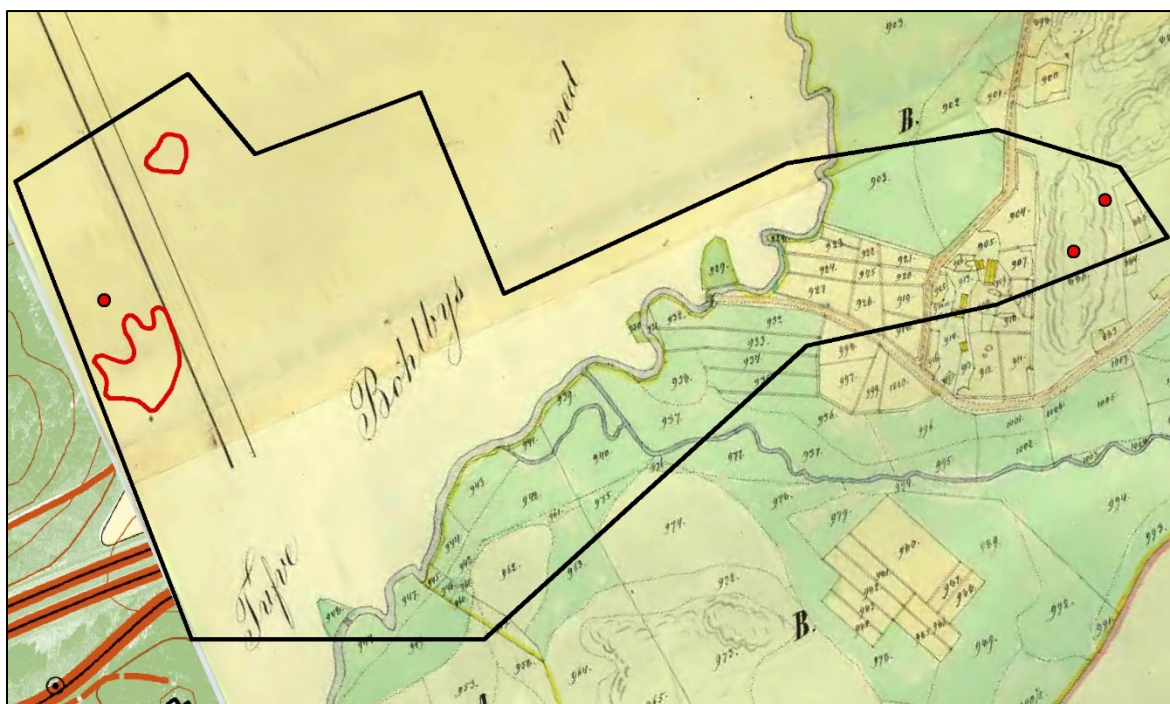

Del av kartan över Drä mesta från år 1799. Nummer 26 är Grindstugan.

Tuve år 1809.

Drämesta år 1848.

Bebyggelse

Tuve by ligger på en höjd nära Vedaån. Den norra gårdens mangårdsbyggnad är uppförd år 1850 och intill är en flygelbyggnad som är minst 200 år gammal. Ekonomibygnaderna uppfördes år 1880 (Björkman & von Sydow. 1938:465). Den södra gårdens mangårdsbyggnad tycks vara riven.

Tuve gård år 2020.

Äldre byggnad på Tuve gård. Foto Britt-Marie Franzén år 2010.

Förbindelser över ån

Vägen som utgår från den gamla landsvägen Nyköping – Stockholm norrut mot Baggebol, är utritad väster om byn Tuve på sockenkartorna från slutet av 1600-talet. Den vägen finns inte längre kvar. Utmed Tuve bys tomts västra och södra del går idag en gräsbevuxen väg ner mot ån. Vägen ansluter till en vägbank utmed ån som är den gamla landsvägen. Enligt kartmaterial från slutet 1600-talet och framåt fanns redan då en bro här. Bron hette Tuve bro enligt en karta över Tuve från år 1692. Idag är brofästena kallmurade och förstärkta med ett betongöverdrag. Järnbalkar ligger under träbeläggningen som är beväxt med gräs. Bron förbinder två åkrar norr om dagens E4. Öster om bron finns en liten del kvar av vägbanken som inte längre används (**L2020:3559**).

Tuve bro idag.

Vedaån rinner genom två vägtrummor under E4. Vägverket gjorde en utterpassage genom att placera ett mindre rör ovanför vägtrummorna år 2017. Denna förändring gjordes även på den gamla Riksettan som ligger söder om E4. Då revs den gamla broläggningen som troligen anlades när Riksettan byggdes. Den utgjordes av en låg 1–2 skiktad stenbro, uppbyggd av huggna stenblock.

Övre bilden: bron utmed Riksettan över Vedaån. Foto Britt-Marie Franzén år 2010.
Nedre bilden: samma plats idag med nya vägtrummor.

Den sista bron över Vedaån. Foto Britt-Marie Franzén år 2010.

På var sida av Vedaån ligger några av stenblocken från den äldre bron.

REFERENSER

Litteratur

- Björkman, Sten och von Sydow, Waldemar. 1938. Svenska Gods och Gårdar, Del XIII, Sydvästra Södermanland.
- Det medeltida Sverige (DMS) 2:2 Södermanland (Kaj Janzon). Riksantikvarieämbetet 2006.
- Dicksson, Ida och Spade, Bengt. 2016. Dammägarnas handbok. Förlag: Industriantikvarie Ida Dicksson (PDF).
- Franzén, Britt-Marie och Lindholm, Kristina. 2000. Agrarhistorisk landskapsanalys över f.d. Göteborgs och Bohus län. Länsöversikt. Landskapsprojektet rapport 2000:8.
- Fredholm, Mikael. 2017. Medeltida fiske och en 1800-talsbro i Trosaån. Arkeologisk utredning, etapp 2. Trosa- Vagnhärad 660, Västerljung 309 och 312. Åbro. Trosa kommun. Södermanlands län. Sjöhistoriska Museet Arkeologisk rapport 2017:2.
- Julihn, Eric och Spade, Bengt. 1979. *Industriminnesinventering i Götene kommun*.
- Ljungberg, Peter. 2019. Stormusslor i Södermanlands län och Kalmar län 2016. Länsstyrelsen i Södermanlands län Rapport 2019:21.
- Pettersson, Olof och Westin, Åsa. 2010. Kulturvärden vid vattendrag i Örebro län. Timsälven och Trösälven. Rapport 2010:38. Länsstyrelsen i Örebro län.
- Svenskt Ortnamnslexikon. 2003.
- Ulfhielm, Anna. 2014. Vattenanknutna kulturmiljöer i Södermanlands län. Delar av Nyköpingsåns vattensystem. Rapport 2014:26, Länsstyrelsen i Södermanlands län.
- Ulfhielm, Anna & Dicksson, Ida. 2015. Eskilstunaån. Vattenanknutna kulturmiljöer. Arkeologisk utredning, Eskilstuna kommun, Södermanlands län. Almunga AB Rapport 2015:2.
- Ulfhielm, Anna & Dicksson, Ida. 2018. Vattenanknutna kulturmiljöer intill vattendrag i Uppsala län. Fyrisåns avrinningsområde. Del av Fyrisån och Björklingeån. Länsstyrelsen i Uppsala län Rapport 2018:?.
- Ulfhielm, Anna & Lundgren, Helena. 2018. Trosaån. Vattenanknutna kulturmiljöer. Arkeologisk utredning, Trosa kommun, Södermanlands län. Almunga Rapport 2018:2.

Material hos länsstyrelsen

Franzén, Britt-Marie. 2010. Svärtaåns avrinningsområde – delen Vedaån.

Internet [2020-05-15]

www.lanmateriet.se

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Rikets allmänna kartverks arkiv

Arkiv

Institutet för språk och folkminnen – Ortnamnsregistret (SOFI).

Riksantikvarieämbetet (RAÄ)

Antikvarisk – Topografiska arkivet (ATA).

Kulturminnesregister, KMR/Fornsök.

Riksarkivet – Södermanlands handlingar 1542–1630.

BILAGA 1

www.lantmateriet.se

VEDAÅN

Lästringe socken (L) och Sättersta socken (S)

Kulturmiljö 1 – Baggebol

Lantmäteristyrelsens arkiv

- Bogsta socken, översiktskarta, C8-1:1
- Lästringe socken, översiktskarta, C51-1:1

1677, Norrby, Bogsta socken, geometrisk avfattning, C13:6–7

1678, Gärdesta, geografisk avfattning, C13:3–4

1738, Tuve, delning av skog, C75-22:1

1792, Tuve, delning av skog, C75-22:2

1812, Veda, storskifte på skog/skogsmark, C51-29:4

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1690, Veda, ägomätning, 04-LÄS-7

1814, Baggebol, storskifte, 04-LÄS-25

Rikets allmänna kartverks arkiv

1897–1901, Veda, häradsekonomiska kartan J112-67-16

1958, Finnviken, ekonomiska kartan J1339H7g60

Kulturmiljö 2 – Norrstugan

Lantmäteristyrelsens arkiv

- Bogsta socken, översiktskarta, C8-1:1
- Lästringe socken, översiktskarta, C51-1:1

1677, Norrby, Bogsta socken, geometrisk avfattning, C13:6–7

1678, Gärdesta, geografisk avfattning, C13:3–4

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1834, Alsätter, laga skifte, 04-LÄS-29

1844, Alsätter, hemmansklyvning, 04-LÄS-31

Rikets allmänna kartverks arkiv

1897–1901, Veda, häradsekonomiska kartan J112-67-16

1958, Sättersta, ekonomiska kartan J133-9H6g60

Kulturmiljö 3 – Ängstugan/Alsätter

Lantmäteristyrelsens arkiv

- Bogsta socken, översiktskarta, C8-1:1
- Lästringe socken, översiktskarta, C51-1:1

1677, Norrby, Bogsta socken, geometrisk avfattning, C13:6–7

1678, Gärdesta, geografisk avfattning, C13:3–4

1692, Baska, avmätning, C12-123

1738, Tuve, delning av skog, C75-22:1

1792, Tuve, delning av skog, C75-22:2

1812, Veda, storskifte på skog/skogsmark, C51-29:4

1833, Ålsätter, laga skifte, C51-31:1

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1690, Veda, ägomätning, 04-LÄS-7

1692, Tuve, ägomätning, 04-SÄT-5

1834, Alsätter, laga skifte, 04-LÄS-29
1844, Alsätter, hemmansklyvning, 04-LÄS-31
Rikets allmänna kartverks arkiv
1897–1901, Veda, häradsekonomska kartan J112-67-16
1958, Sättersta, ekonomiska kartan J133-9H6g60

Kulturmiljö 4 – Baska/Veda

Lantmäteristyrelsens arkiv

- Bogsta socken, översiktskarta, C8-1:1
- Lästringe socken, översiktskarta, C51-1:1

1677, Norrby, Bogsta socken, geometrisk avfattning, C13:6–7
1678, Gärdesta, geografisk avfattning, C13:3–4
1689, Baska, geometrisk avmätning, C12:128–29
1692, Baska, avmätning, C12-123
1719, Veda, geometrisk avmätning, C51-29:1
1735, Baska, geometrisk avmätning, C75-4:1
1738, Tuve, delning av skog, C75-22:1
1792, Tuve, delning av skog, C75-22:2
1812, Veda, storskifte på skog/skogsmark, C51-29:4

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1690, Veda, ägomätning, 04-LÄS-7
1692, Tuve, ägomätning, 04-SÄT-5
1719, Veda, ägomätning, 04-LÄS-8
1814, Veda, storskifte, 04-LÄS-25
1859, Veda, ägobyte, 04-LÄS-35
1910, Veda, syneförrättning, 04-vtn-188
1925, Veda, vägdelning, enskilde väg Drä mesta-Baggebol, 04-väg-290

Rikets allmänna kartverks arkiv

1897–1901, Veda, häradsekonomska kartan J112-67-16
1958, Lästringe, ekonomiska kartan J1339H6h60

Kulturmiljö 5 – Tuvevarn

Lantmäteristyrelsens arkiv

- Bogsta socken, översiktskarta, C8-1:1
- Lästringe socken, översiktskarta, C51-1:1

1677, Norrby, Bogsta socken, geometrisk avfattning, C13:6–7
1678, Gärdesta, geografisk avfattning, C13:3–4
1685, Ekebol, avmätning, C12-146
1692, Baska, avmätning, C12-123
1694, Tuvevarn, geometrisk avmätning, C14:277
1719, Veda, geometrisk avmätning, C51-29:1
1738, Tuve, delning av skog, C75-22:1
1788, Tuvevarn, geometrisk avmätning, C51-28:1
1792, Tuve, delning av skog, C75-22:2
1799, Drä mesta, storskifte på skog/skogsmark, C51-8:2
1848, Drä mesta, laga skifte, C51-8:3

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1690, Veda, ägomätning, 04-LÄS-7
1692, Tuve, ägomätning, 04-SÄT-5
1719, Veda, ägomätning, 04-LÄS-8

1792, Tuve, 04-SÄT-33
1800, Drä mesta, gränsbestämning, storskifte, 04-LÄS-23
1814, Drä mesta, arealavmätning, gränsbestämning, laga skifte, ägobyte, 04-LÄS-34
1912, Tuve kvarn, avsöndring, 04-LÄS-157

Rikets allmänna kartverks arkiv

1897–1901, Veda, häradsekonomska kartan J112-67-16
1958, Lästringe, ekonomiska kartan J1339H6h60
1958, Ekonomiska kartan, Vagnhärad J133-9H7j60

Kulturmiljö 6 – Tuve

Lantmäteristyrelsens arkiv

- Bogsta socken, översiktskarta, C8-1:1
- Lästringe socken, översiktskarta, C51-1:1

1677, Norrby, Bogsta socken, geometrisk avfattning, C13:6–7
1678, Gärdesta, geografisk avfattning, C13:3–4
1692, Baska, avmätning, C12-123
1692, Tuve, geometrisk avmätning, C12-124-5
1738, Tuve, delning av skog, C75-22:1
1781, Drä mesta, storskifte, C51-8:1
1792, Tuve, delning av skog, C75-22:2
1799, Drä mesta, storskifte på skog/skogsmark, C51-8:2
1809, Tuve, storskifte, C75-22:3
1848, Drä mesta, laga skifte, C51-8:3
1867, Tuve, laga skifte, C75-22:4

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1690, Veda, ägomätning, 04-LÄS-7
1692, Tuve, ägomätning, 04-SÄT-5
1781, Drä mesta, delning, 04-LÄS-16
1800, Drä mesta, gränsbestämning, storskifte, 04-LÄS-23
1814, Drä mesta, arealavmätning, gränsbestämning, laga skifte, ägobyte, 04-LÄS-34

Rikets allmänna kartverks arkiv

1897–1901, Veda, häradsekonomska kartan J112-67-16
1958, Lästringe, ekonomiska kartan J1339H6h60

SGU

Statens geologiska undersökningar. Jordartskartan
1873, aa52-karta, Trosa

BILAGA 2

Kulturmiljöregistret (KMR) - Fornsök

Tabellen visar vilka lämningar inom de sex kulturmiljöerna som finns registrerade i KMR/Fornsök.

NR = nummer i tabellen

ID I FORNSÖK = det nummer som lämningen/lämningarna har i FMIS/Fornsök. Den blå skriften är lämningens/lämningarnas gamla nummer i FMIS.

LÄMNINGSTYP = följer Riksantikvarieämbetes praxis för lämningar.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING = följer Riksantikvarieämbetets rekommendationer för bedömning av lämningar, se sidan 3 för förklaring.

Fornsök: Fornlämning, Möjlig fornlämning, ÖKL = övrig kulturhistorisk lämning, IAB = Ingen antikvarisk bedömning - uppgift om lämning, ej bekräftad i fält.

KULTURMILÖ-NR = kulturmiljöns nummer som lämningen ingår i.

NR	ID I KMR - FORNSÖK	LÄMNINGSTYP	ANTI-KVARISK BEDÖMNING	KULTURMILJÖ-NR
	L9183:1609 Sättersta 61:1	Stensättning	Fornlämning	4
	L1983:1699 Sättersta 108:1	Husgrund, historisk	ÖKL	6
	L1983:2201 Sättersta 57:1	Grav- och boplatssområde	Fornlämning	6
	L1983:2008 Sättersta 17:1	Stensättning	Fornlämning	4
	L1983:2132 Sättersta 44:3	Stensättning	Fornlämning	4
	L1983:2133 Sättersta 45:1	Stensättning	Fornlämning	4
	L1983:2148 Sättersta 44:2	Stensättning	Fornlämning	4
	L1983:2219 Sättersta 44:1	Stensättning	Fornlämning	4
	L1983:2294 Sättersta 12:1	Gravfält	Fornlämning	6
	L1984:5480 Lästringe 64:1	Stensättning	Fornlämning	4
	L1984:6020 Lästringe 45:2	Stensättning	Fornlämning	3
	L1984:6021 Lästringe 45:1	Stensättning	Fornlämning	3
	L1984:6240 Lästringe 98:1	Gravfält	IAB	6
	L1984:6548 Lästringe 64:2	Stensättning	Fornlämning	4
	L1984:7017 Lästringe 134:1	Stensättning	Fornlämning	6
	L1984:7114 Lästringe 133:1	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning	6
	L1984:7644 Lästringe 139:1	Stensättning	Fornlämning	3
	L1984:7645 Lästringe 40:1	Källa med tradition	IAB	2

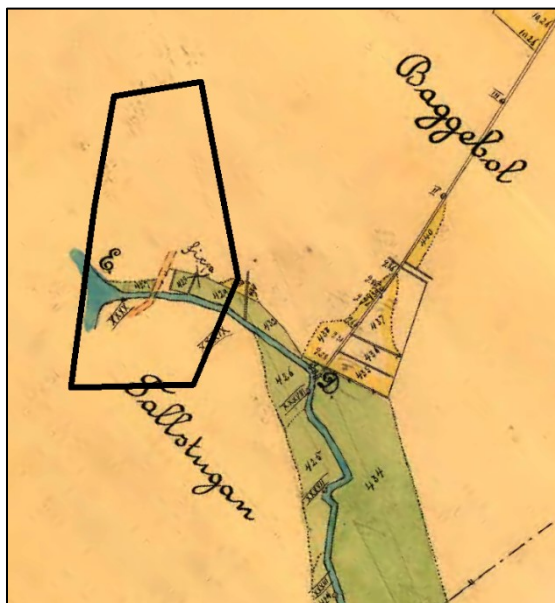

	L1984:7712 Lästringe 138:1	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	3
	L2020:3540	Bro	Fornlämning	1
	L2020:3541	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	1
	L2020:3542	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	3
	L2020:3543	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	3
	L2020:3544	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	4
	L2020:3545	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	4
	L2020:3546	Småindustriområde	Fornlämning	5
	L2020:3547	Färdväg	ÖKL	5
	L2020:3548	Husgrund, historisk	ÖKL	5
	L2020:3549	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	5
	L2020:3550	Dammvall	Fornlämning	5
	L2020:3551	Träindustri	Möjlig fornlämning	5
	L2020:3552	Kvarn	Fornlämning	5
	L2020:3553	Husgrund, historisk	Fornlämning	5
	L2020:3554	Bro	Fornlämning	5
	L2020:3555	Bro	Fornlämning	5
	L2020:3556	Färdväg	Fornlämning	5
	L2020:3557	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	5
	L2020:3558	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	6
	L2020:3559	Färdväg	Fornlämning	6
	L2020:3560	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	-
	L2020:3561	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	-
	L2020:3767	Lägenhetsbebyggelse	IAB	4

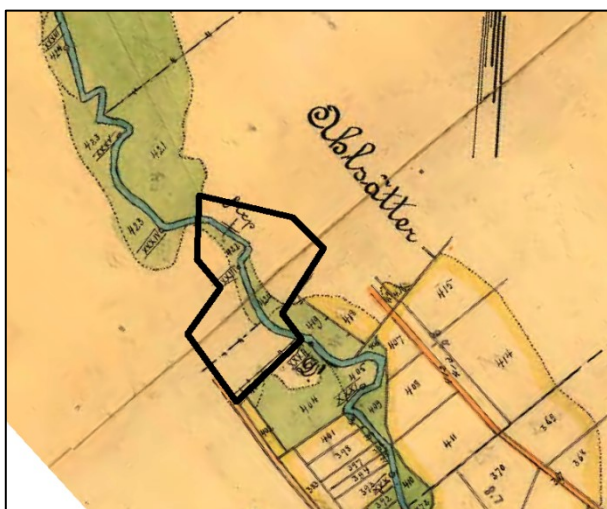
BILAGA 3

Vedaån år 1910

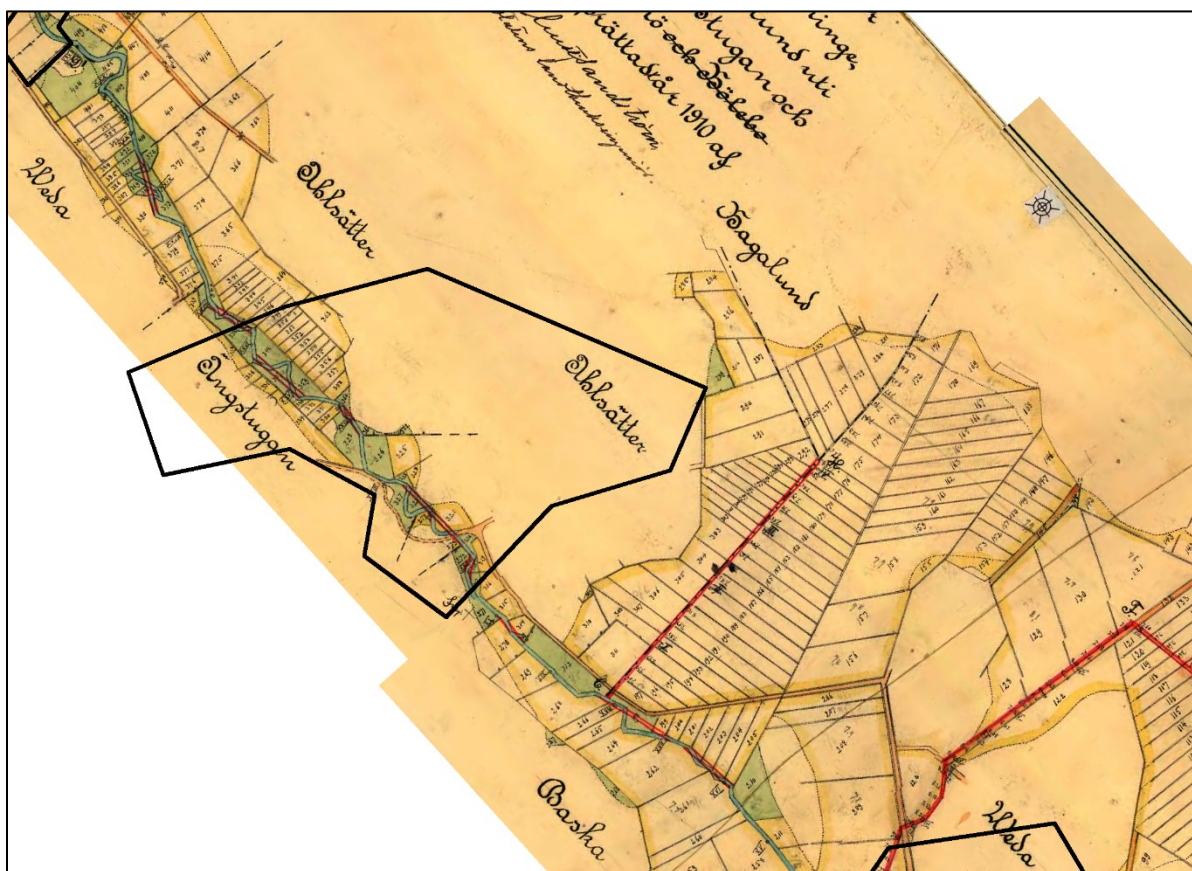
En syneförrättning görs år 1910 då ett förslag ges till torrläggning av vattenskadade marker tillhörande bland annat Veda, Alsätter och Baggebol i Lästringe socken och Stora Tuve, Baska och Ängstugan i Sättersta socken.

Baggebol.

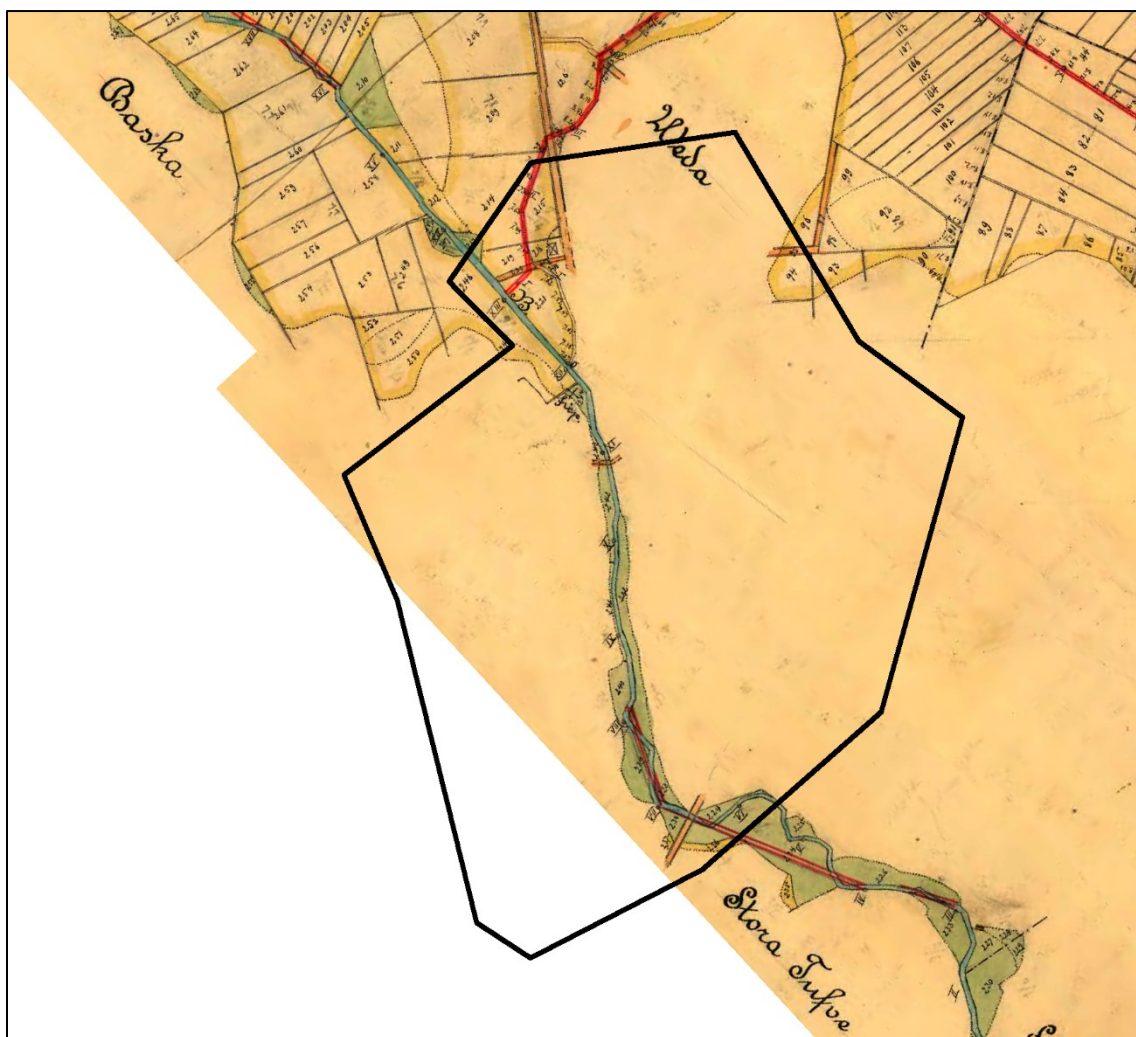

Norrstugan.

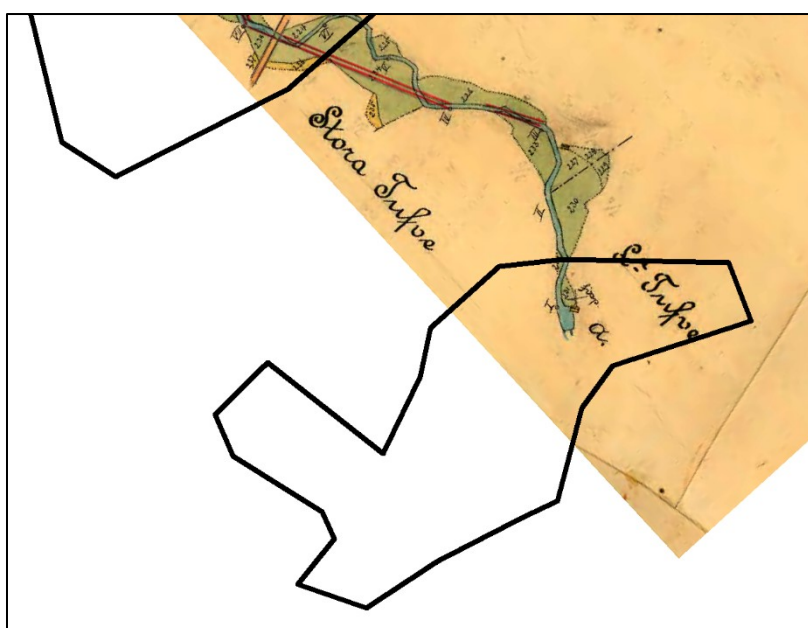

Ängstugan - Alsätter.

Baska – Veda.

Tuvekvarn.

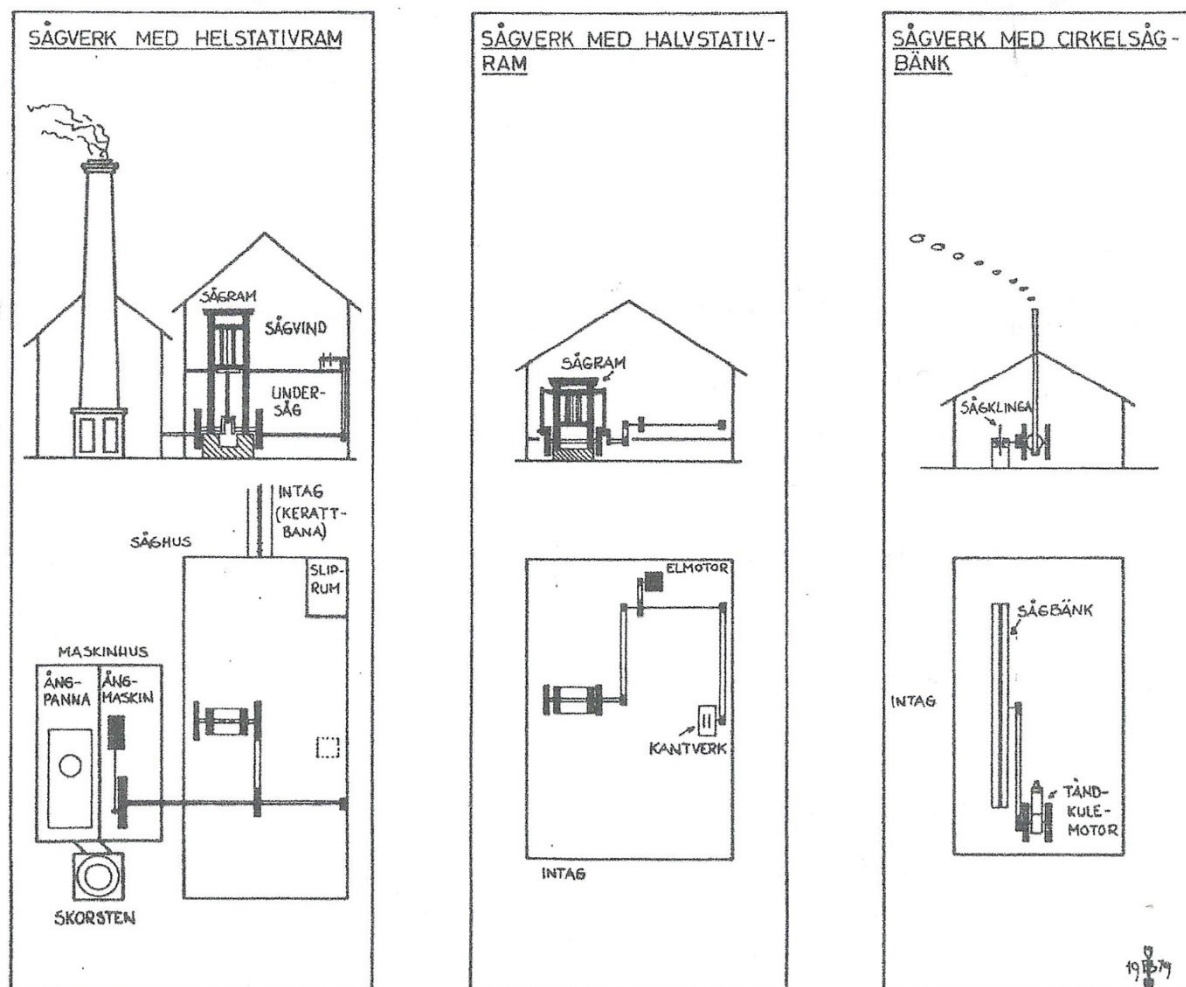

BILAGA 4

Sågverk

De tidigaste sågverken var vattendrivna en-bladiga ramsågar. Under perioden 1850–1950 dominerade sågverk med flerbladiga hel- och halvstativramar. Efter sekelskiftet började ramsågen dock undanträngas av cirkelsågar. Ångmaskinen var sågverkens viktigaste kraftkälla under 1800-talets senare del och kunde antingen driva ett sågverk som inte låg vid vattnet eller fungera som komplementkraft till vattendrivna sågverk som enbart hade vattenkraft under de vattenrikaste delarna av året. Under 1900-talet har nästan alla sågar inrättats för drift med el- eller oljemotorer. Såghusen har med något undantag alltid byggts i trä medan ångmaskinerna inrymdes i maskinhus av tegel (Juhlin, Spade 1979).

Såghusen var ofta långa och smala och ett ramsågverk med helstativram bestod som regel av två våningsplan, sågvinden där själva sågningen skedde och undersågen där transmissionen och sågramens nedre del fanns. Nedan följer en skiss med sågtermer som är hämtad ur *Industriminnen i Götene kommun* av Eric Julihn och Bengt Spade, 1979. Skissen är gjord av Bengt Spade.

©Bengt Spade

Kvarnar

En kvarn är oftast uppförd som en rektangulär byggnad, de äldsta hjulkvarnarna var ofta små till ytan och hade bara ett par våningar. Med tiden utvecklades kvarnarna, de blev större till ytan och högre med flera våningar, så kallade bottnar. På den övre våningen i kvarnen fanns ofta siktarna och våningen kallades därmed för siktbotten. Malbotten, även kallad valsbotten, var den våning där malningen skedde i stenparen eller valsstolarna, ofta den mellersta botten. Många kvarnar hade både stenpar och valsstolar. Kvarnbyggnadens nedre del kallades transmissionsbotten, där fanns transmissionen mellan kraften och kvarnstenarna och/eller valsarna. Nedan följer ytterligare några kvarnstermer samt en skiss som är hämtad ur Industriminnen i Götene kommun av Eric Julihn och Bengt Spade, 1979. Skissen är gjord av Bengt Spade.

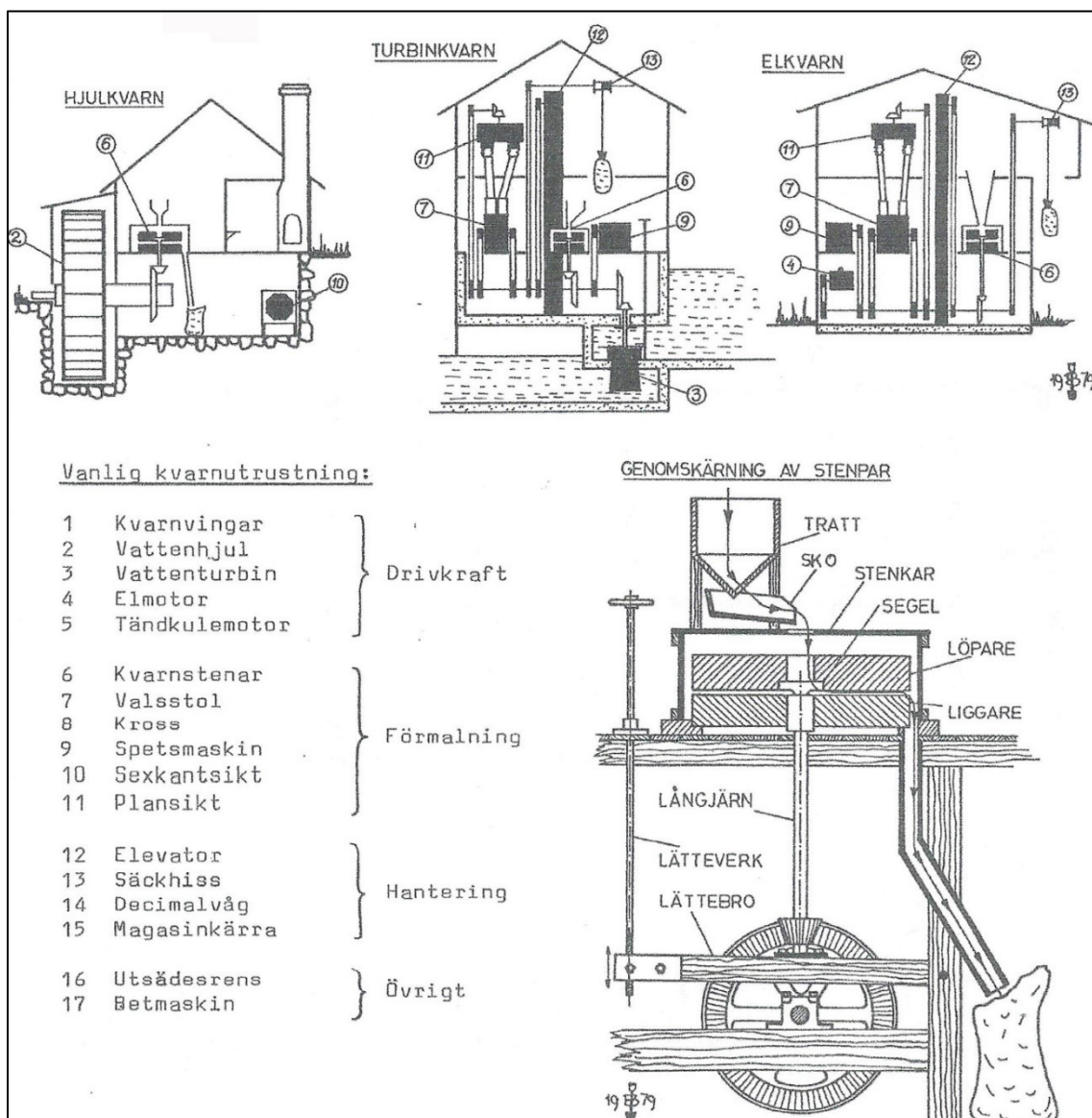
Kvarnstenar – Kallas även stenar eller stenpar. Mellan två stenar mals mällden till mjöl.

Rensverk – Maskin där säden rensas från skräp som olika fröer, metaller och annat.

Stenkvarn – Mällden mals mellan stenpar.

Valskvarn – Mällden mals i valsstolar.

Valsstol – Mällden mals mellan valsar i enkla eller dubbla valsstolar. Valsstolarna arbetar i serie där mällden passerar en eller flera av valsstolarna under processen.

©Bengt Spade

